

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Memorandum 2017-1

Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan

Bevindingen uit recente promotieonderzoeken

T. Geurts

Memorandum

De reeks Memorandum omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Inhoud

Samenvatting – 5

1 Inleiding en onderzoeksopzet – 9

- 1.1 Woonarrangementen van kinderen na scheiding – 9
- 1.2 Het verplichte ouderschapsplan – 11
- 1.3 Methode van onderzoek – 12

2 Onderzoeksbevindingen – 13

- 2.1 Gevolgen woonarrangementen voor kinderen – 14
- 2.2 Gevolgen woonarrangementen voor ouders – 15
- 2.3 Contactverlies met de uitwonende ouder – 17
- 2.4 Afwenden van vechtscheidingen – 21

3 Conclusie – 27

Literatuur – 31

Bijlage

- 1 Samenstelling klankbordgroep – 33
- 2 Nieuwe Families in Nederland – 35
- 3 Beknopte beschrijving van de onderzoeken – 37

Samenvatting

In maart 2014 is door de ministeries van Veiligheid en Justitie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport een uitvoeringsplan opgesteld om de positie van kinderen in een 'vechtscheiding' te verbeteren. Dit plan richt zich op het voorkomen, vroegtijdig signaleren, stoppen en schade beperken van de gevolgen van een vechtscheiding. In voorliggend literatuuronderzoek wordt nagegaan wat een aantal recente onderzoeken voor informatie opleveren die relevant kan zijn voor beleidsontwikkeling in het kader van dit uitvoeringsplan. Het onderzoek richt zich op de woonarrangementen van kinderen na scheiding, het verliezen van het contact met de uitwonende ouder na de scheiding, en preventie van vechtscheiding en contactverlies.

Woonarrangementen

Onderzoek naar woonarrangementen laat zien dat het co-ouderschap in de afgelopen jaren aan populariteit flink heeft gewonnen. Eind jaren negentig was dit nog een zeldzaamheid. In 2012 woonde meer dan een kwart van de kinderen na de scheiding afwisselend, en voor een substantieel aantal uren per week, bij moeder én vader.

Vaak wordt aangenomen dat het co-ouderschap vechtscheidingen in de hand werkt. Ook zou het voor kinderen nadelig zijn omdat zich vaker conflicten zouden voordoen. Empirische onderbouwing voor deze aannames is echter niet gevonden. Co-ouderende gezinnen hebben juist minder vaak conflicten. Zowel voor als na de scheiding. En ook de veelgehoorde aanname dat ernstige conflicten bij co-oudergezinnen schadelijker zouden zijn dan bij éénoudergezinnen, is niet bevestigd. Integendeel. Juist bij vadergezinnen blijkt de ernst van het conflict een sterkere invloed op het welbevinden te hebben dan bij de andere woonarrangementen.

Daarnaast blijkt het welbevinden van kinderen hoger te zijn naarmate ze vaker tussen de twee woonadressen pendelen. Dit doet vermoeden dat stabiliteit in het ouderschap belangrijker is dan stabiliteit in het fysieke woonadres. Het zou ook te maken kunnen hebben met de woonlocaties van co-ouderende moeders en vaders: na de scheiding wonen ze waarschijnlijk dicht bij elkaar in de buurt. Kinderen van deze ouders wonen daarmee in minder gescheiden werelden dan kinderen met een traditioneel woonarrangement (kind woont bij moeder; vader heeft omgangsregeling). Het woonadres van zowel vader als moeder kan bij kinderen in een co-oudergezin vaker als uitvalsbasis dienen voor dezelfde buurtgebonden activiteiten.

Voor moeders pakt het co-ouderschap, vergeleken met het traditionele arrangement, positief uit wat betreft ervaren tijdsdruk. Voor vaders geldt het omgekeerde. Op zich is dit niet zo verwonderlijk. Ervaren tijdsdruk hangt sterk samen met de aan het kind gespendeerde tijd. Tijd die gaat zitten in de planning en coördinatie van de zorg- en omgang met het kind blijkt van weinig betekenis voor ervaren tijdsdruk.

Uit een aantal diepte-interviews komt verder naar voren dat co-ouderende moeders, vergeleken met *alleenstaande* moeders met een traditioneel arrangement, minder moeite hebben om zorgtaken, vrijetijdsbesteding en verplichtingen die samengaan met betaald werk, te scheiden. Alleenstaande moeders met een traditioneel woonarrangement (die in het betreffende onderzoek een lagere opleiding en inkomen

hadden dan de geïnterviewde co-ouders) hebben waarschijnlijk minder mogelijkheden om tot een gelijkere verdeling van taken te komen met de ex-partner dan moeders uit co-oudergezinnen.

Uitwonende ouders beoordelen de kwaliteit van de relatie met hun kinderen als minder goed dan 'inwonende' of co-ouderende ouders. Ook kinderen rapporteren een lagere relatiekwaliteit bij uitwonenden ouders. Bij uitwonende vaders blijkt het conflictniveau met de expartner een belangrijke rol te spelen. Bij uitwonende moeders speelt dit niet. Indien ouders weinig conflicten hebben, is het verschil in relatiekwaliteit per woonarrangement gering. Naarmate het conflictniveau toeneemt, neemt ook het verschil tussen de verschillende arrangementen toe. Het omgekeerde geldt voor contactfrequentie tussen de ouders: naarmate dit toeneemt nemen de verschillen tussen de arrangementen in kwaliteit van de relatie juist af.

Opgemerkt zij dat in de proefschriften expliciet wordt gewezen op de gevaren van het inzetten van co-ouderschap als *instrument* voor het verbeteren van het welzijn van het kind. De voordelen van co-ouderschap zouden kunnen verdwijnen of zelfs negatief kunnen worden als ouders geforceerd worden om een co-ouderschapgezin te vormen.

Contactverlies

De meest recente cijfers, uit 2013, laten zien dat ongeveer 12% van de kinderen in de leeftijd van 12 t/m 16 jaar na de scheiding helemaal geen contact meer heeft met de vader. Contactverlies met moeders kon in het totale percentage niet worden meegenomen, maar dat zal, gezien het zeer gering aantal uitwonende moeders, weinig aan het genoemde percentage veranderen.

Verlies van contact met de uitwonende ouder kan vele oorzaken hebben. In het onderhavige onderzoek is een voorlopige inventarisatie van oorzaken gemaakt door middel van een quickscan in de wetenschappelijke literatuur. Uit deze scan komt naar voren dat sommige ouders weinig behoefte voelen om na de scheiding het ouderschap voort te zetten. Meestal betreft dit vaders die ook tijdens het huwelijk al weinig betrokken waren bij de zorg en opvoeding van de kinderen. Bij het verbreken van de relatie zijn ze ook gescheiden van hun vaderschapsrol. Deze reden lijkt steeds minder vaak een rol te spelen in het contactverlies. Zowel moeders, vaders als rechters zijn meer belang gaan hechten aan het voortzetten van het contact tussen vader en kind na de scheiding.

Een andere reden is dat het kind geen contact meer wil. Soms om 'legitieme' redenen (huiselijk geweld, verwaarlozing, etc.), maar soms is niet geheel duidelijk waarom het kind geen contact meer wil. Dit laatste zou kunnen voortkomen uit indoctrinerende gedragingen van de 'inwonende' ouder, die het contact met de uitwonende ouder afkeurt. Deze ouders zetten het kind aan om geen contact meer te willen hebben met zijn of haar uitwonende ouder. Hieraan gerelateerd zijn ouders, meestal moeders, die na de scheiding zijn gaan functioneren als 'gatekeepers'. Zij kennen zichzelf het recht toe om te bepalen of, en de condities waaronder, het contact met de uitwonende ouder (meestal vaders) kan plaatsvinden. Sommige van deze gatekeepers zijn succesvol in het frustreren van het contact, waardoor het contact verloren gaat.

Contact kan ook verloren gaan door bezorgdheid over de relatie met de nieuwe partner, de gezinssituatie van de uitwonende ouder en opvoedcompetenties van de uitwonende ouder. Soms spelen problemen van de expartner, zoals alcoholmisbruik, een rol bij het contactverlies. Aangetekend zij dat de verzorgende ouder ook ten onrechte bezorgd kan zijn over eventuele schadelijke effecten van het contact met de uitwonende ouder. Tot slot wordt erop gewezen dat ook de omstandigheden er toe kunnen leiden dat het contact verloren gaat, bijvoorbeeld als ouders ver uit elkaar zijn gaan wonen, de kinderen het te druk hebben voor het onderhouden van het contact, of de relatie met de expartner een te grote barrière vormt voor continuering van het contact.

De verkenning van de literatuur wijst er verder op dat contactverlies voor de meeste kinderen geen grote gevolgen kent in termen van welbevinden. Hoewel ze wel meer verlies ervaren na de scheiding, laten voorlopige bevindingen zien dat kinderen die het contact compleet verloren hebben, niet substantieel anders scoren op welbevinden, schoolprestaties, agressief gedrag en depressieve gevoelens dan kinderen die regelmatig of veel contact met de uitwonende ouder onderhouden. Uitvoerder onderzoek is echter noodzakelijk om dit meer definitief vast te stellen. Opgemerkt zij dat het welbevinden van kinderen in belangrijke mate wordt bepaald door de kwaliteit van de relatie tussen ouder en kind, en dat het hebben van contact een voorwaarde is voor het onderhouden en ontwikkelen van een positieve ouder-kindrelatie.

Preventie van vechtscheiding en contactverlies

Geen van de promotieonderzoeken heeft zich rechtstreeks gericht op de vraag hoe vechtscheidingen voorkomen kunnen worden. De onderzoeken beperken zich tot één instrument hiertoe: het ouderschapsplan. De beschikbare evaluaties van het ouderschapsplan zijn echter ontoereikend voor het trekken van definitieve conclusies over het doelbereik van het ouderschapsplan. Het uiteindelijke doel, te weten het verminderen of voorkomen van problemen bij kinderen na scheiding, is nauwelijks onderzocht. De manier waarop conflicten tussen de ouders in kaart zijn gebracht, kent een aantal tekortkomingen. Als deze beperkingen even terzijde worden gezet, dan zijn de resultaten niet bemoedigend maar ook niet teleurstellend. Grosso modo wijzen de beperkte indicatoren op weinig of geen verandering in het gemiddelde conflictniveau tussen de ouders en het welbevinden van kinderen. De geïnterviewde deskundigen wijzen erop dat het ouderschapsplan mogelijk alleen effectief is bij moeizame scheidingen en minder bij harmonieuze of complexe scheidingen (de 'vechtscheidingen'). Mogelijk speelt dit een rol in het detecteren van effecten. Toekomstig onderzoek zou moeten uitwijzen voor wie, en onder welke omstandigheden, het ouderschapsplan nu wel en niet effectief is.

Wat betreft het verliezen van het contact met de uitwonende ouder, zijn in de onderzoeken ook geen concrete suggesties gevonden. Uit de inventarisatie van oorzaken van het contactverlies valt wel af te leiden dat een grotere betrokkenheid van vaders bij de opvoeding voorafgaand aan de scheiding (en de opvattingen hieromtrent) een bijdrage zou kunnen leveren aan het verminderen van contactverlies na de scheiding. Ook het afwenden van vechtscheidingen zou een bijdrage kunnen leveren aan het verminderen van contactverlies.

In promotieonderzoek van Bakker (2015) wordt evenwel nog gewezen op een mogelijkheid om het contact tussen ouder en kind te bevorderen. Het onderzoek

toont aan dat het voor ouders praktisch moeilijk te realiseren kan zijn om dicht bij elkaar te blijven wonen. In veel gemeentes, vooral de grotere gemeentes, is een scheiding op zichzelf niet meer voldoende reden voor het verkrijgen van een voorkeurspositie binnen de sociale sector van de wooncorporaties. Voor het bevorderen van het voorgezet ouderschap na scheiding kan beleid omtrent huisvesting volgens Bakker (2015) een interessant instrument zijn.

Tot slot worden in de proefschriften en aanverwante literatuur wel nog een aantal alternatieven genoemd ter voorkoming van een vechtscheiding, zoals mediation, voorlichting, educatie en relatieondersteuning. Maar voor deze alternatieven valt nog te bezien of ze in Nederland ook daadwerkelijk effectief zouden kunnen zijn.

1 Inleiding en onderzoekopzet

De ministeries van Veiligheid en Justitie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport hebben in maart 2014 een uitvoeringsplan opgesteld om een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de positie van kinderen in een 'vechtscheiding'. Dit plan richt zich op het voorkomen, vroegtijdig signaleren, stoppen en schade beperken van de gevolgen van een vechtscheiding. In voorliggend literatuuronderzoek, dat door de Minister van Veiligheid en Justitie per brief van 24 maart 2016 aan de Tweede Kamer is toegezegd, wordt nagegaan wat recente promotieonderzoeken voor informatie opleveren die relevant kan zijn voor beleidsontwikkeling in het kader van het uitvoeringsplan.¹ Ten behoeve van het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1 Welke gevolgen hebben verschillende woonarrangementen na scheiding op het welbevinden van kinderen en ouders volgens recente promotieonderzoeken?
- 2 Wat zijn de gevolgen voor kinderen van weinig of geen contact met één ouder na de scheiding en (zo mogelijk) wat is de omvang van het contactverlies?
- 3 Wat zijn de oorzaken van contactverlies met één ouder na scheiding?
- 4 Wat leveren recente promotieonderzoeken voor inzichten op over hoe 'vechtscheidingen' en uiteindelijk contactverlies tussen ouder en kind kunnen worden voorkomen (preventie)?

Het onderhavige onderzoek richt zich vooral op de woonarrangementen van kinderen en het verliezen van het contact met de uitwonende ouder na de scheiding. Wat betreft preventie van een vechtscheiding blijkt dat veel van de onderzoeken met name ingaan op de werking van het ouderschapsplan. Hieronder worden de onderwerpen van woonarrangementen en het ouderschapsplan in het kort geïntroduceerd.

1.1 Woonarrangementen van kinderen na scheiding

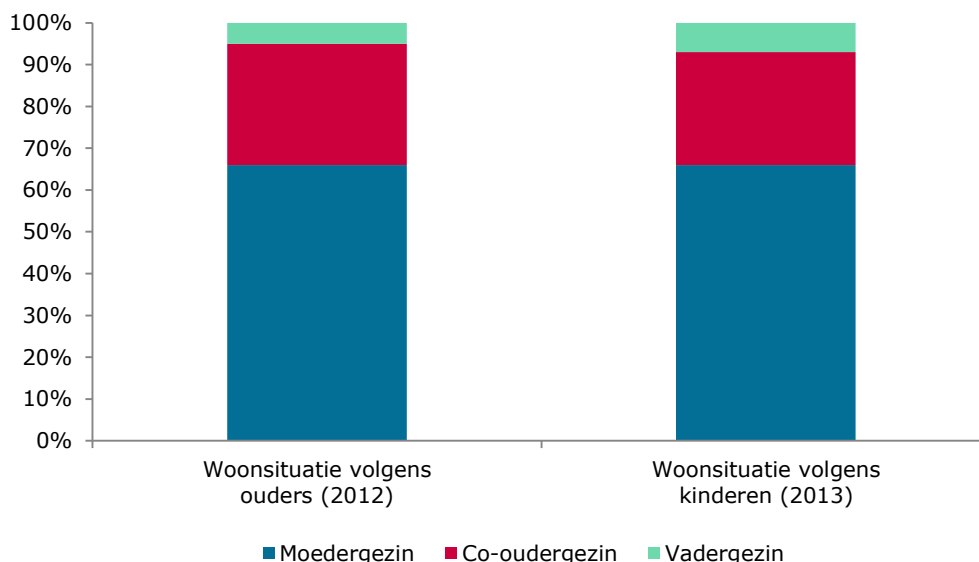
Een scheiding heeft gevolgen voor de woonsituatie van het kind. Ouders kunnen hierover uiteenlopende afspraken maken. De woonsituaties van kinderen na de scheiding worden meestal beschreven aan de hand van drie gezinstypen: het moedergezin, het co-oudergezin en het vadergezin. Het moedergezin, waarbij de kinderen bij hun moeder wonen en op regelmatige basis contact hebben met hun uitwonende vader, is het meest gangbaar. In het co-oudergezin wonen kinderen afwisselend, en voor ongeveer een gelijk aantal dagen en nachten per week, bij de moeder en bij de vader. Deze kinderen hebben over het algemeen twee woonadressen.² In de afgelopen jaren heeft dit type arrangement aan populariteit gewonnen. Het vadergezin komt het minst vaak voor. In dit arrangement woont het kind bij de vader en heeft het op regelmatige basis contact met de moeder. Hoewel de meeste kinderen in moeder- en vadergezinnen contact onderhouden met de uitwonende ouder, gaat het contact in sommige gevallen volledig verloren.

¹ De in dit literatuuronderzoek te betrekken promotieonderzoeken staan in de bijlage van de brief aan de Kamer opgenomen.

² Het gaat hier om de feitelijke situatie, niet om registratie in de gemeentelijke basisadministratie. Wat dat betreft kunnen kinderen slechts op één adres ingeschreven staan. Dit wordt ook wel de 'hoofdverblijfsplaats' van het kind genoemd.

Figuur 1 geeft weer hoe de woonsituatie van kinderen na scheiding is verdeeld over de drie gezinstypen. Hierbij zijn gegevens beschikbaar van zowel ouders (Westphal, 2015) als kinderen (Spruijt & Kormos, 2014).³ Ouders, die al dan niet gehuwd waren, rapporteerden over hun woonarrangementen in het jaar 2012. Deze ouders hadden destijds kinderen in de leeftijdscategorie van 4 t/m 16 jaar. Ongeveer 66% van hen vormde een moedergezin, 29% een co-oudergezin, en 5% een vadergezin.⁴ Kinderen zijn bevraagd in het jaar 2013. De door hen gerapporteerde woonsituatie heeft betrekking op de leeftijdscategorie 12 t/m 16 jaar oud. Hun ouders waren voor de scheiding gehuwd of samenwonend. Het beeld is vrijwel identiek aan het beeld bij de ouders: 66% van deze kinderen gaf aan in een moedergezin te wonen, 27% in een co-oudergezin en 7% in een vadergezin. Deze verdeling is relatief recent: Eind jaren 90 lag het percentage co-oudergezinnen, met 4%, fors lager (Kalmijn & De Graaf 2000).

Figuur 1 Woonarrangementen van kinderen na scheiding volgens ouders (2011) en kinderen (2013)^a

^a De gegevens over de ouders zijn afkomstig van Westphal (2015) en over kinderen van Spruijt en Kormos (2014).

Naast deze drie woonarrangementen onderscheidt Nikolina (2015) in haar proefschrift nog een vierde, het zogenoemde 'weekend-plus' arrangement. Dit arrangement komt ongeveer even vaak voor als co-ouderschapsarrangement. Het 'weekend-plus'-arrangement valt tussen het traditionele (moedergezin) en moderne arrangement (co-oudergezin) in. Bij 'weekend-plus' verblijft het kind één of enkele midweekdagen bij de ene ouder in combinatie met om het weekend een weekendverblijf. Aan de hand van het onderzoek van Bakker (2015) valt op te maken dat dit arrangement meer is dan het traditionele arrangement. In het traditionele arrangement verblijven de kinderen meestal alleen om het weekend bij de uitwonende ouder of elke week van zaterdagavond tot en met maandagochtend (Bakker, 2015).

³ De gepresenteerde gegevens zijn op verschillende populaties van toepassing en onderling niet goed vergelijkbaar.

⁴ Het onderzoek van Westphal (2015) komt daarnaast nog naar voren dat ongeveer 24% van de ouders met een nieuwe partner een huishouden vormt.

Geen van de promotieonderzoeken heeft specifiek gekeken naar de gevolgen voor het welzijn van kinderen en ouders van dit 'weekend-plus'-arrangement. In de meeste onderzoeken valt dit arrangement onder het traditionele arrangement (moedergezin).

De hiervoor beschreven feitelijke situatie lijkt op het eerste gezicht fors af te wijken van de formele afspraken zoals deze worden vastgelegd in het ouderschapsplan. Het percentage ouderschapsplannen waarin co-ouderschap wordt afgesproken ligt met 38% (Nikolina, 2015) een stuk hoger dan wat ouders en kinderen rapporteren (respectievelijk 29% en 27%, zie Westphal, 2015 en Spruijt & Kormos, 2014). Mogelijk pakt de situatie na de scheiding anders uit dan voorzien en kiezen de ouders er voor om alsnog het kind doorgaans bij één ouder onder te brengen (Nikolina, 2015). Ook kan het zijn dat de steekproef onder twee rechtbanken niet goed representatief is voor alle rechtbanken in Nederland (Nikolina, 2015). Waarschijnlijker is dat ouders die het niet lukt om afspraken te maken – en naar alle verwachting een moeder- of vadergezin zullen vormen – buiten beeld blijven: In ongeveer 18% van de echtscheidingsprocedures waarbij minderjarige kinderen zijn betrokken, is helemaal geen ouderschapsplan (of convenant) opgesteld (Ter Voert & Geurts, 2013).⁵

1.2 Het verplichte ouderschapsplan

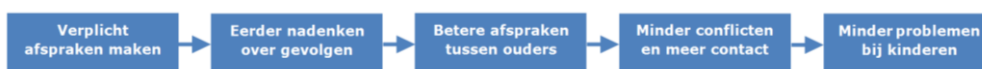
Het ouderschapsplan is een overeenkomst waarin ouders die gaan scheiden hun afspraken over de minderjarige kinderen schriftelijk vastleggen. Sinds de invoering ervan zijn ouders met minderjarige kinderen die willen scheiden verplicht om een ouderschapsplan op te stellen. Deze verplichting geldt niet alleen voor gehuwde of geregistreerde ouders, maar ook voor ouders van minderjarige kinderen in een informele relatie.⁶ De wet bevat een uitweg voor ouders die een scheidingsprocedure willen starten maar voor wie het 'redelijkerwijs niet mogelijk' is om een ouderschapsplan op te stellen (815, lid 6, Rv). De rechter zal dan bepalen of het verzoek om scheiding, ondanks het ontbreken of een onvolledig ouderschapsplan, toch ontvankelijk kan worden verklaard (Tomassen-Van der Lans, 2015).

De verplichting tot het maken van afspraken moet uiteindelijk resulteren in minder problemen bij kinderen (het hoofdoel). Om dit te bereiken is het de bedoeling dat het ouderschapsplan na de scheiding tot minder conflicten tussen de ouders leidt en meer ouder – kind contact (de nevendoelen). Het idee achter het verplichte ouderschapsplan is dat er betere afspraken worden gemaakt doordat er in een vroege fase van de scheiding is nagedacht over de gevolgen voor de kinderen. De door het WODC veronderstelde werking van het ouderschapsplan is in figuur 2 schematisch weergegeven.

⁵ Dit is in overeenstemming met de bevinding van Tomassen-Van der Lans (2015) dat in 2010 in ongeveer 24% van de echtscheidingsprocedures een (compleet) ouderschapsplan ontbrak. Uit de echtscheidingsbeschikking valt echter niet op te maken hoe de rechter het ontbreken ervan heeft beoordeeld.

⁶ Uitgezonderd zijn: 1) samenwonende ouders waarbij slechts één van de ouders het gezag uitoefent, 2) een ouder en een niet-ouder in een informele relatie met gezamenlijk gezag, en 3) samenwonende stellen die wel de juridische maar niet de biologische ouders zijn (Tomassen-Van der Lans, 2015).

Figuur 2 Schematische weergave van de werking van het ouderschapsplan

In het ouderschapsplan moeten in ieder geval afspraken staan over:

- 1 de zorg- en opvoedingstaken en de omgang met kinderen (zorg-, en omgangsregeling);
- 2 het delen van informatie door ouders over belangrijke onderwerpen, bijvoorbeeld de schoolkeuze (informatie- en consultatieregeling); en
- 3 de kosten van de verzorging en opvoeding van de kinderen (kinderalimentatie).

Vanwege het primaire doel van de wetgeving om problemen bij kinderen te verminderen, is de betrokkenheid van het kind bij het opstellen van het plan verplicht. Dit zou meer zekerheid moeten bieden dat de afspraken ook echt in het belang van het kind zijn. In het verzoekschrift moet vermeld staan op welke wijze de minderjarige kinderen betrokken zijn in het opstellen van het ouderschapsplan. De wet schrijft niet voor hoe ouders dit moeten doen. Een minimale leeftijdsgrens wordt ook niet gegeven, maar het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht adviseert om kinderen vanaf zes jaar bij het ouderschapsplan te betrekken.⁷

1.3 Methode van onderzoek

Vijf afgeronde promotieonderzoeken zijn, zoals aangekondigd in de brief van 4 maart 2016 aan de Tweede Kamer, doorgenomen op bevindingen die relevant zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Ook is gezien in hoeverre de promotieonderzoeken verwijzingen bevatten naar ander onderzoek met aanvullende informatie over de Nederlandse context. Daarnaast zijn de auteurs van de proefschriften gevraagd of ze bekend zijn met andere afgeronde of nog lopende promotieonderzoeken. Verwezen werd naar één nog lopend onderzoek en een grootschalig afgerond empirisch onderzoeksproject naar het ouderschapsplan in België⁸. Aangezien dit onderzoek geen betrekking heeft op de Nederlandse context, wordt het buiten het bestek van het onderhavige onderzoek gelaten.

Tot slot is er voor een aantal lopende promotieonderzoeken nagegaan of er al gepubliceerde resultaten beschikbaar zijn. Voor twee promotietrajecten bleek dit het geval. Deze promotietrajecten worden doorlopen in het kader van het project *Gescheiden ouders, gezamenlijke kinderen* van de Universiteit Utrecht. Al met al zijn negen onderzoeken relevant voor de voorliggende rapportage: vijf afgeronde promotieonderzoeken, twee lopende promotieonderzoeken en twee publicaties met aanvullende gegevens. Een beknopte beschrijving van deze onderzoeken is te vinden in bijlage 3.

Omdat de promotieonderzoeken en aanverwante literatuur te weinig informatie opleverden over contactverlies, zijn voor dit onderwerp middels een quickscan in de internationale wetenschappelijke literatuur, aanvullende bronnen geraadpleegd.

⁷ Voor onderzoek naar participatie van het kind bij het ouderschapsplan wordt verwezen naar het proefschrift van Smits (2015). Voor een summiere samenvatting, zie bijlage 3.7.

⁸ www.scheidinginvlaanderen.be/

2 Onderzoeksbevindingen

Tabel 1 geeft een overzicht van de voor dit onderzoek relevante informatie in de promotieonderzoeken en aanverwante literatuur. Over de gevolgen van verschillende verblijfsarrangementen voor kinderen en ouders is veel bekend. Het welzijn van kinderen komt in drie proefschriften aan bod. Met name het proefschrift van Westphal (2015) is informatief. Over de gevolgen voor de ouders leveren drie promotietrajecten relevante inzichten op. Eén proefschrift biedt zicht op de omvang van contactverlies en in beperkte mate op de oorzaken van contactverlies. In het handboek *Scheiden en de Kinderen* van Spruijt en Kormos (2014) is aanvullende informatie gevonden voor de gevolgen van woonarrangementen voor kinderen en ouders, én wat betreft de omvang, oorzaken en gevolgen van contactverlies. In dit handboek wordt tevens in beperkte mate aandacht besteed aan hoe vechtscheidingen voorkomen kunnen worden.

Tabel 1 Overzicht van beschikbare relevante informatie in de promotieonderzoeken en aanverwante literatuur^a

	Gevolgen woonarrangementen		Contactverlies				Vechtscheiding
	Kinderen	Ouders	Omvang	Oorzaken	Gevolgen	Preventie	Afwenden
<i>Afgeronde promotieonderzoeken</i>							
Tomassen-Van der Lans (2015)	-	-	-	-	-	-	Beperkt
Smits (2015)	-	-	-	-	-	-	Beperkt
Nikolina (2015)	Ja	-	-	-	-	-	-
Bakker (2015)	Beperkt	Ja	-	-	-	Beperkt	-
Westphal (2015)	Ja	Ja	Ja	Beperkt	-	-	Beperkt
<i>Lopende promotieonderzoeken</i>							
Van der Heijden et al. (2016)	-	Ja	-	-	-	-	-
De Bruijn et al. (2016)	-	-	-	-	-	-	Beperkt
<i>Aanvullende onderzoeken</i>							
Ter Voert & Geurts (2013)	-	-	-	-	-	-	Beperkt
Spruijt & Kormos (2014)	Ja	Ja	Ja	Beperkt	ja	-	Beperkt

^a Vier van de zeven al dan niet afgeronde promotieonderzoeken maken gebruik van gegevens uit het onderzoekprogramma *Nieuwe Families in Nederland*. Zie bijlage 2 voor een korte beschrijving van dit programma.

Over het afwenden van een vechtscheiding is slechts in beperkte mate informatie beschikbaar. De meeste onderzoeken hebben zich gericht op de werking van één recent genomen maatregel: het ouderschapsplan. Een tweetal potentiële alternatieven voor het ouderschapsplan wordt weliswaar genoemd, maar op haar werking niet onderzocht. Dit betreft scheidingsmediation en -educatie. Geen van de promotieonderzoeken heeft dus rechtsreeks betrekking op de vraag hoe een vechtscheiding voorkomen zou kunnen worden.

2.1 Gevolgen woonarrangementen voor kinderen

Twee promotieonderzoeken richten zich op de gevolgen van verschillende woonarrangementen voor kinderen. Gekeken is naar de mate van welbevinden van kinderen (Westphal, 2015) en het gevoel van kinderen 'thuis te zijn' (Bakker, 2015). In één aanvullend onderzoek kwam ik nog 'extra' gegevens tegen (Spruijt & Kormos, 2014): welbevinden kinderen⁹, schoolcijfers, agressie, angst en depressie.¹⁰

Welbevinden

De bevindingen in het promotieonderzoek van Westphal (2015) wijzen erop dat kinderen uit co-oudergezinnen na de scheiding een hoger welbevinden hebben dan kinderen die voornamelijk bij hun moeder of vader wonen. Dit komt vooral doordat ouders die voor co-ouderschap kiezen, voorafgaand aan de scheiding, meer sociaal-economische hulpbronnen en minder conflicten met de ex-partner hadden.¹¹ Ouders met gunstige kenmerken voor het welbevinden van het kind blijken vaker voor het co-ouderschap te kiezen. Als met deze kenmerken rekening wordt gehouden, wordt het verschil in welbevinden van kinderen tussen de drie woonarrangementen kleiner. Maar ook dan zijn kinderen in een co-ouderschapssituatie beter af dan andere kinderen.

Dat kinderen in een co-ouderschapssituatie een hoger welbevinden hebben, is meer dan alleen een gevolg van een specifieke groep ouders die voor dit arrangement kiest. Het heeft ook te maken met hoe de ouders na de scheiding met elkaar omgaan. Bij kinderen die voornamelijk bij de moeder of vader verblijven, komen conflicten na de scheiding vaker voor¹² en dit werkt waarschijnlijk door in het welbevinden van kinderen. Vooral voor kinderen die bij de vader verblijven, blijken conflicten na de scheiding een belangrijke determinant voor problemen bij kinderen. De veelgehoorde aanname dat ernstige conflicten bij co-oudergezinnen schadelijker zijn dan bij éénoudergezinnen, kon in het onderzoek niet worden bevestigd. Integendeel. Juist bij vadergezinnen blijkt de ernst van het conflict een sterkere invloed op het welbevinden te hebben dan bij de andere woonarrangementen.

De (vaak veronderstelde) negatieve invloed van instabiliteit in het co-oudergezin op het welbevinden van kinderen is in het promotieonderzoek niet gevonden. In tegendeel, de resultaten wijzen eerder op een omgekeerd verband. Hoe meer verblijfswisselingen van kinderen tussen de ouders, hoe hoger het gemiddelde welbevinden

⁹ Spruijt en Kormos (2014) en Westphal (2015) gebruiken een andere versie van hetzelfde meetinstrument, respectievelijk voor kinderen en voor ouders.

¹⁰ Het promotieonderzoek van Nikolina (2015) brengt hoofdzakelijk de resultaten van andere onderzoeken in kaart. Hierbij wordt, wat betreft de empirische bevindingen, vooral geleund op het werk van Westphal (2015). De beschrijving van de bevindingen van andere onderzoeken (reviews) richt zich op het argumentatieve en niet het empirische. Daarmee valt het buiten de scope van het onderhavige onderzoek. In het onderzoek van Nikolina wordt geconcludeerd dat het onderzoek naar het effect van co-ouderschap op het welbevinden van kinderen, vanwege haar beperkingen en vaak tegenstrijdige bevindingen, geen definitieve conclusies toelaat.

¹¹ Het proefschrift van Bakker (2015) wijst erop dat co-oudergezinnen vooral gevormd worden door hoger opgeleide, twee verdienende ex-partners met een hoog inkomen. Zorg- en opvoedingstaken waren al voorafgaand aan de scheiding relatief gelijk verdeeld. Na de scheiding zetten ze deze min of meer symmetrische taakverdeling voort.

¹² Dit blijkt overigens niet alleen uit zelfrapportage van de ouders (Westphal, 2015) maar ook uit het oordeel van kinderen over het conflictniveau van hun ouders (Spruijt & Kormos, 2014). In vader- en moedergezinnen zijn er dus niet alleen meer conflicten tussen de ouders, maar worden de kinderen hier ook vaker mee geconfronteerd.

is. Om dit te begrijpen wordt gewezen op de multidimensionaliteit van de factor 'stabiliteit'. Mogelijk is stabiliteit in het ouderschap van beide ouders (in termen van betrokkenheid en contact) belangrijker dan stabiliteit in de verblijfplaats. Hoewel soms wordt verondersteld dat stabiliteit van woonadres vooral van belang is voor jonge kinderen, wordt ook dit idee empirisch niet bevestigd: In een co-ouderschaps-situatie wijken deze kinderen in welbevinden niet af van oudere kinderen. Opge-merkt zij dat kinderen jonger dan vier jaar voor het onderzoek waren uitgesloten.

Thuisvoelen

Op basis van 35 diepte-interviews met gescheiden ouders van minderjarige kinderen vindt Bakker (2015) dat gescheiden moeders met een traditioneel woonarrangement van mening zijn dat de kinderen vooral *hun* woonadres als thuis ervaren. Gescheiden moeders met een modern woonarrangement hebben vaker de perceptie dat de kinderen zowel het adres van de vader als van de moeder als hun thuis beschouwd. 'De fysieke, temporele en sociale dimensie van het co-ouder woonarrangement dragen volgens de ouders alle drie bij aan de "dubbele thuiservaring" van de kinderen. Co-ouders wonen vaak vlakbij hun ex-partner, waardoor de dagelijks activiteiten en routines van de kinderen in een en dezelfde buurt plaatsvinden en de kinderen wonen in beide woningen een even groot deel van de tijd. Hierdoor kunnen ze vanuit beide woningen hun vriendjes zien en lid zijn van dezelfde clubjes. Allebei de woningen kunnen in gelijke mate worden gebruikt als uitvalsbasis voor dezelfde buurtgebonden activiteiten' (Bakker, 2015, p. 158).

Schoolcijfers, agressie, angst en depressie

Spruijt en Kormos (2014) geven aan de hand van het onderzoek *Scholieren en Gezinnen* per gezinssituatie cijfers voor vijf welzijnsindicatoren van kinderen. De resultaten met betrekking tot het welbevinden van kinderen zijn in lijn met de bevindingen van Westphal (2015): kinderen uit co-oudergezinnen rapporteren gemiddeld een hoger welbevinden dan andere kinderen. Voor de andere vier indicatoren komt naar voren dat alleen de schoolcijfers per woonsituatie verschillen. Kinderen uit vadergezinnen hebben lagere schoolcijfers dan kinderen uit co-oudergezinnen en moedergezinnen. Kinderen uit moedergezinnen en co-oudergezinnen presteren evenwel ongeveer even goed op school. De agressiviteit, depressiviteit en het angstniveau blijken niet te verschillen tussen de kinderen uit de drie gezinstypen. In het handboek van Spruijt en Kormos (2014) wordt verder niet onderzocht *waarom* deze verschillen worden gevonden.

2.2 Gevolgen woonarrangementen voor ouders

In drie promotietrajecten zijn de gevolgen van verschillende woonarrangementen voor de ouders geanalyseerd. Twee aan welzijn gerelateerde kenmerken van ouders zijn onderzocht: ervaren tijdsdruk (Van der Heijden, Poortman, & Van der Lippe, 2016; Bakker, 2015) en de kwaliteit van de relatie van ouders met kinderen (Westphal, 2015). In één aanvullend onderzoek is ook aandacht besteed aan de gevolgen voor de ouders (Spruijt & Kormos, 2014) door te kijken naar het welbevinden van zowel vader als moeder.

Van der Heijden, Poortman en Van der Lippe (2016) komen op basis van enquêtes onder 4.460 ouders tot de bevinding dat inwonende moeders, inwonende vaders en co-oudergezinnen meer tijdsdruk ervaren dan uitwonende ouders met een zorg- of omgangsregeling. Vergeleken met moedergezinnen, ervaren co-ouderende moeders iets minder en co-ouderende vaders iets meer tijdsdruk. De verschillen in ervaren

tijdsdruk moeten vooral worden begrepen door de tijd die daadwerkelijk wordt gespendeerd aan het kind. Tijd die gaat zitten in de planning en coördinatie van de zorg- en omgang met het kind blijkt van weinig betekenis. Tot slot komt naar voren dat, over het geheel genomen, moeders meer tijdsdruk ervaren dan vaders.

Op basis van 18 diepte-interviews met alleenstaande moeders met inwonende kinderen en co-ouderende ouders, komt Bakker (2015) tot de conclusie dat (deze) alleenstaande moeders meer moeite hebben om betaald werk, zorg en vrijetijdsbesteding te combineren. Co-ouderende ouders lukt het beter om de zorgtaken te scheiden van vrijetijdsbesteding en de verplichtingen die samengaan met het hebben van een betaalde baan. De meeste alleenstaande moeders met inwonende kinderen hebben volgens Bakker (2015) het gevoel dat ze altijd oproepbaar zijn en houden weinig tijd over voor persoonlijke ontspanning. Moeders met een traditioneel woonarrangement (moedergezinnen), die in het onderzoek een lagere opleiding en inkomen hebben dan co-ouders, hebben waarschijnlijk minder mogelijkheden om tot een gelijkere verdeling van taken te komen tussen de twee ex-partners dan moeders uit co-oudergezinnen.

In het onderzoek van Westphal (2015) wordt bij 3.974 ouders de kwaliteit van de band met één van hun kinderen geanalyseerd. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen vaders en moeders. Wat betreft de vader-kindrelatie komt naar voren dat de hoogste (en een ongeveer gelijke) kwaliteit wordt toegekend in vader- en co-oudergezinnen. De vader-kindrelatie is in moedergezinnen van een duidelijk lagere kwaliteit. Hetzelfde patroon geldt voor de moeder-kindrelatie: De kwaliteit ervan wordt door 'uitwonende' partijen (in dit geval bij vadergezinnen) als minder goed beoordeeld dan in co-oudergezinnen en 'inwonende gezinnen' (hier de moedergezinnen). Bij vaders kon het verschil tussen de verschillende woonarrangementen (gedeeltelijk) worden toegeschreven aan het verschil in het conflictniveau en de contactfrequentie tussen de ouders. Bij moeders blijkt dit geen rol te spelen in het begrijpen van de gevonden verschillen in de woonarrangementen.

Verder komt uit het onderzoek naar voren dat in gezinnen met weinig conflicten tussen de ouders er weinig variatie is in de beoordeelde kwaliteit al naar gelang het woonarrangement van het kind. Naarmate het conflictniveau toeneemt, worden de verschillen tussen de woonarrangementen echter groter en duidelijker. Het omgekeerde geldt voor contactfrequentie: naarmate dit toeneemt, neemt de variatie tussen de woonarrangementen in de kwaliteit van de ouder-kind band juist af. Het onderhouden van frequent contact tussen ouders is minder vanzelfsprekend bij één verblijfplaats van het kind. Het is daarom van belang om ouders in deze arrangementen te wijzen op het nut van het onderhouden van regelmatig contact.

Spruijt en Kormos (2014) laten aan de hand van gegevens uit het onderzoek *Scholieren en Gezinnen*¹³ zien dat uitwonende ouders in de ogen van de kinderen een lager welbevinden hebben dan 'inwonende' ouders of ouders die co-ouderen. Tussen co-ouders en 'inwonende ouders' is geen verschil gevonden; kinderen rapporteren gemiddeld ongeveer even positief over het welbevinden van hun ouders.

¹³ Zie bijlage 3.10.

2.3 Contactverlies met de uitwonende ouder

Omvang van contactverlies

Westphal (2015) begint haar proefschrift met een onderzoek naar de betrokkenheid van vaders na de scheiding. Van de vaders die waren gescheiden tussen 1949 en 1971, had 52% in het eerste jaar na de scheiding helemaal geen contact meer met hun kinderen. In het scheidingscohort 1991-1998 is dit percentage nog maar 11% van de vaders. Wordt specifiek gekeken naar het percentage vaders wier kinderen in het jaar na de scheiding geen enkele keer zijn blijven overnachten, dan blijkt dit percentage in dezelfde tijdsperiode ook te zijn afgenomen van 84% naar 37%. Opgemerkt zij dat sommige vaders één jaar na de scheiding alsnog het contact met de kinderen verliezen.

Meer recente gegevens wijzen erop dat de ontwikkeling van de daling van het percentage ouders dat het contact met de kinderen helemaal verliest, doorzet. Waar in 2006 nog 14% van de kinderen van 12 t/m 16 jaar na de scheiding helemaal geen contact meer met de vader had, was dit percentage in 2013 omlaag gegaan naar ongeveer 12%.¹⁴ Wordt specifiek gekeken naar het verlies van het contact met vaders door kinderen in moedergezinnen, dan is de daling meer uitgesproken: van 19% naar ongeveer 15% (Spruijt & Kormos, 2014).

Oorzaken van contactverlies

Contactverlies kent vele oorzaken. Op basis van de promotieonderzoeken en een quickscan in de internationale wetenschappelijke literatuur worden de oorzaken in deze paragraaf verkennend in beeld gebracht.¹⁵ In de gevonden literatuur is een aantal hoofdlijnen te vinden. Ten eerste voelen sommige uitwonende ouders weinig behoefte om het ouderschap voort te zetten (King & Heard, 1999). Meestal zijn dit vaders. Deze vaders wentelen de ouderlijke verantwoordelijkheden af op de moeder. In de regel vertoonden deze uitwonende vaders ook tijdens het huwelijk al weinig betrokkenheid bij de opvoeding (Westphal, 2015). Binnen het huwelijk waren de zorg- en opvoedingstaken al vooral aan de moeder toebedeeld. Bij het verbreken van de relatie scheiden deze vaders ook van hun vaderschapsrol, en voelen ze zich nog weinig verplicht om bij de kinderen betrokken te blijven (Furstenberg & Cherlin, 1991; Tach, Mincy & Edin, 2009).

Uit het promotieonderzoek van Westphal (2015) komt naar voren dat deze oorzaak voor contactverlies in omvang aan het afnemen is. De verdeling tussen moeders en vaders van zorg- en opvoedingstaken is met de tijd gelijk geworden. Zowel voor als na de scheiding zijn vaders meer prominent aanwezig in de verzorging en opvoeding van het kind. Volgens Westphal (2015) kan de afname in het contactverlies van vaders vooral worden begrepen vanuit verschuivingen in opvattingen binnen het gezin over het ouderschap en veranderingen in wet- en regelgeving. Hierbij gaat het niet zozeer om veranderingen in de feitelijke inbreng van de vaders in de opvoeding maar eerder om verschuivende normen ten aanzien van het vaderschap. Zowel moeders, vaders als rechters zijn meer belang gaan hechten aan het voortzetten van het contact tussen vader en kind na de scheiding.

¹⁴ Deze percentages zijn door het WODC berekend op basis van gegevens in Spruijt en Kormos (2014). Contactverlies met moeders kon in deze berekening niet worden meegenomen, maar dat zal, gezien het zeer gering aantal uitwonende moeders in de steekproef, weinig aan de percentages veranderen.

¹⁵ Naar contactverlies is veel onderzoek verricht. Idealiter worden al deze onderzoeken systematisch op bevindingen doorgenomen en op relevantie beoordeeld. Deze methodiek viel echter buiten de reikwijdte van het onderhavige onderzoek. Er is gekozen voor een quickscan. Dit geeft een voorlopig overzicht.

Ten tweede bestaat er contactverlies waarbij de uitwonende ouder het ouderschap wel wil voortzetten, maar er niet in slaagt contact te onderhouden omdat dit tegen de wens van het kind ingaat. Voor het begrijpen van dit type contactverlies maken Kelly en Johnson (2001) onderscheid tussen *realistically estranged* kinderen (hier vertaald als 'afgewende kinderen') en *alienated* kinderen (hier vertaald als 'vervreemde kinderen'). Afgewende kinderen hebben alle reden voor het verbroken contact. Ze kennen een geschiedenis van huiselijk geweld, misbruik of verwaarlozing. Explosieve uitbarstingen tijdens het huwelijk of na de scheiding van de afgewezen ouder kunnen hierin ook een rol spelen. Vaak voelen deze kinderen na de scheiding zich pas veilig genoeg om de relatie met de gewelddadige of mishandelende ouder af te wijzen. Afgewende kinderen hebben dus gegronde redenen voor boosheid en angst jegens de afgewezen ouder.

Vervreemde kinderen zijn volgens Kelly en Johnson (2001) kinderen die, zonder schuldgevoel en goede reden, elk contact met de uitwonende ouder weigeren. Er is geen sprake van fysieke of emotionele verwaarlozing of mishandeling door de ouder, en hoewel beschuldigingen van het kind vaak een kern van waarheid bevatten, is de zienswijze en gevoel van het kind jegens de uitwonende ouders ernstig verstoord en kunnen de afwijzende reacties worden getypeerd als sterk overdreven. Volgens Kelly en Johnston (2001) komt dit in de VS weinig voor. En als het zich voordoet, dan is het vooral in de context van een vechtscheiding. In de wetenschap is een levendige discussie gevoerd over de vraag of dit type contactverlies wordt veroorzaakt door een psychische stoornis. Centraal in dit debat staat de vraag in hoeverre het kind zelf geen contact meer wil of dit eerder het gevolg is van een psychische stoornis die vorm krijgt door de indoctrinerende gedragingen van de inwonende ouder.¹⁶

Ten derde bestaat er contactverlies waarbij de uitwonende ouder het ouderschap wel wil voortzetten, maar dit succesvol wordt gefrustreerd door de inwonende ouder (Kruk, 1992). Het is dan de wens van de inwonende ouder om het contact tussen de uitwonende ouder en het kind te beëindigen. Meestal gaat dit om de moeder, die dan als een zogeheten 'maternal gatekeeper' optreedt (Sano, 2008). Verschillende kenmerken van deze moeders zouden hierin een rol kunnen spelen, zoals hun opvattingen over het vaderschap (McBride et al., 2005), de mate van aanmoediging en emotionele stabiliteit (Ihinger-Tallman, Pasley, & Beuhler, 1993), de relatie met hun eigen vader (Beitel & Parke, 1998), de opvattingen over rolverhoudingen, het interpersoonlijke vertrouwen en de mate van 'vijandigheid' jegens mannen (Hoffman & Moon, 1999).

Onderzoek van Claessens (2007) laat, aan de hand van gegevens uit de *Fragile Families and Child Wellbeing Study* uit de VS, zien dat het in dit soort gevallen ook om moeders kan gaan die bezorgd zijn over de gevolgen van het contact met ex-partner voor de relatie met hun eigen nieuwe partner. Ook kan het zijn dat de inwonende ouder de nieuwe relatie of gezinssituatie van de uitwonende ouder afkeurt. Daarnaast wordt in de gevonden literatuur gewezen op moeders die vinden dat de vader niet competent genoeg is om de kinderen op te voeden (Fagan & Barnett,

¹⁶ Deze discussie wordt gevoerd in het kader van het controversiële onderwerp van oudervreemding (Parental Alienation Syndrome). Dit betreft het verschijnsel van een pathologische ouder-kind band waarbij de andere ouder wordt buitengesloten. Volgens Gartner (1998) kan dit getypeerd worden als een psychische stoornis. Recentelijk lijken Amerikaanse psychologen het erover eens te zijn dat het niet diagnoseerbaar is en de rechterlijke macht in de VS doet in haar richtlijnen dit ook in de ban (Spruijt & Kormos, 2014). Uiteraard betekent dit niet dat de verschijnselen niet bestaan. Maar om het gedrag als een psychische stoornis te typeren, gaat voor veel wetenschappers en juristen dus een brug te ver.

2003) of die constateren dat de uitwonende vader ernstige problemen heeft zoals alcoholmisbruik (Sano, 2008). Kelly en Johnston (2001) wijzen nog op de mogelijkheid van een overbeschermende inwonende ouder. Contact wordt dan tegengehouden uit een onterechte bezorgdheid over eventuele schadelijke effecten van het contact op het kind.

Tot slot wordt er in de gevonden literatuur op gewezen dat sommige uitwonende ouders (meestal vaders) wel contact willen onderhouden maar door omstandigheden hier niet in slagen (Dudley, 1991; Kruk, 1992). Sommige vaders kunnen het contact verliezen omdat ze de relatie met de ex-partner een te grote barrière vinden. Ook kan het zijn dat ze zelf problemen ondervinden of te ver weg wonen. Soms is het contact verloren omdat de kinderen al wat ouder zijn (tieners) een zelf een druk leven hebben. In dat geval gaat het contact dus niet zozeer tegen de wens van de ouders en de kinderen in, maar de omstandigheden van het kind en/of de uitwonende ouder maken dat het contact verloren gaat.

Gevolgen van contactverlies

De meeste wetenschappelijk onderzoekers zijn het erover eens dat de kwaliteit van de relatie tussen de uitwonende vader en hun kinderen veel belangrijker is voor het welzijn van kinderen dan louter de frequentie van het contact (Amato, Meyers & Emery, 2009).¹⁷ In een metastudie op basis van 63 onderzoeken concluderen Amato en Gilbreth (1999) zelfs dat de frequentie van contact tussen uitwonende vaders en hun kinderen helemaal niet gerelateerd is aan het welbevinden van het kind. Het gevoel van verbondenheid tussen vader en kind (*emotional closeness*) en het stellen van grenzen (*authoritative parenting*) bleken daarentegen wel positief gerelateerd aan schoolprestaties van kinderen en negatief gerelateerd aan externaliserende en internaliserende problemen. Voor deze vaders geldt uiteraard dat wel het contact niet in het geheel verloren was. Voor hen maakt de frequentie van het contact dus weinig verschil.

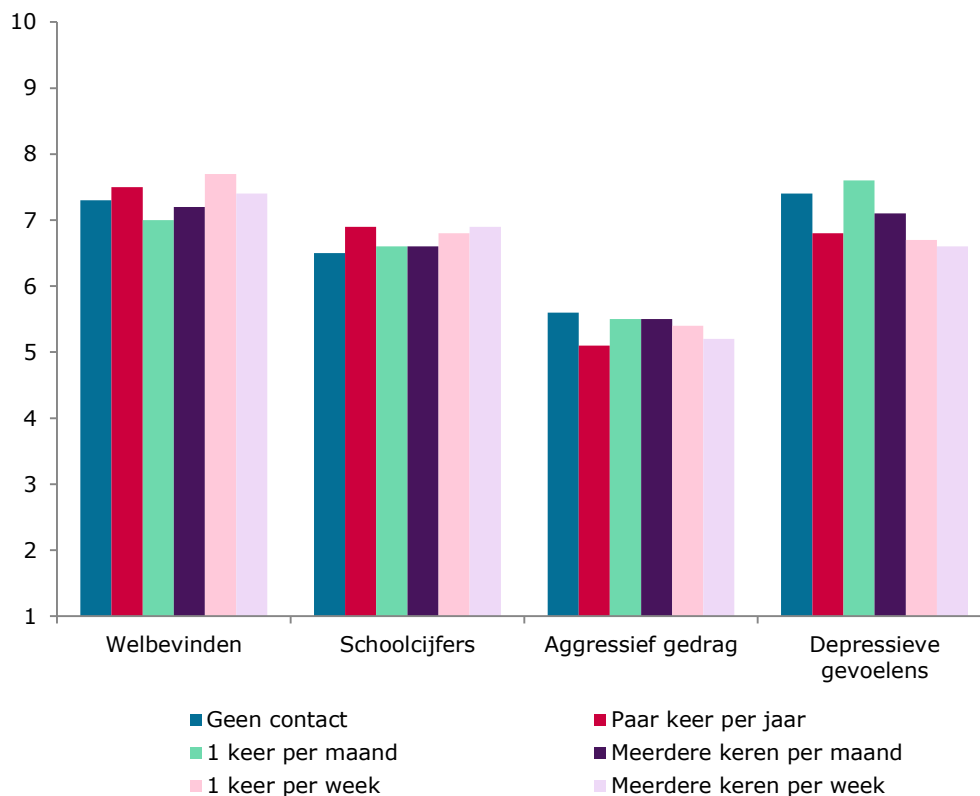
Een meer recente meta-analyse (Adamsons & Johnson, 2013) laat een overeenkomstig beeld zien. Ook in dit onderzoek wordt bevestigd dat kinderen profijt hebben van een positieve betrokkenheid van de uitwonende vader. De frequentie van het contact bleek wederom van geen betekenis. Kinderen met betrokken uitwonende ouders hebben een hoger sociaal en emotioneel welbevinden, betere schoolprestaties en zijn beter in staat hun gedrag aan te passen. De meest positieve invloed op het welzijn van kinderen betreft de volgende drie vormen van betrokkenheid: geïnvolveerd bij kind-gerelateerde activiteiten, het hebben van een positieve vader-kindrelatie en het aangaan van meerdere vormen van betrokkenheid. Aangetekend zij dat een minimale hoeveelheid van contact uiteraard een voorwaarde is voor betrokkenheid en noodzakelijk voor het onderhouden of ontwikkelen van een positieve vader-kindrelatie (Amato, Meyers & Emery, 2009).

Spruijt en Kormos (2014) schrijven in hun handboek dat ook voor Nederlandse gezinnen geldt dat de frequentie van contact met de uitwonende vader weinig van belang is voor het welbevinden van kinderen. Uit hun gegevens komt naar voren dat contactfrequentie met de uitwonende vader op zichzelf geen significante samenhang vertoont met de verschillende indicatoren voor het welbevinden van kinderen

¹⁷ Benadrukt zij dat deze conclusie betrekking heeft op *uitwonende* vaders die niet compleet het contact verloren hebben. Uitwonende vaders hebben meestal minder contact met hun kinderen dan vaders in andere woonarrangementen. Voor uitwonende vaders die nog wel contact hebben geldt dat de kwaliteit van de relatie belangrijker is dan de frequentie van het contact. Bij co-ouderende ouders hangt de frequentie van contact echter wel samen met het welzijn van het kind.

(figuur 3). Bovendien komt naar voren dat kinderen die helemaal geen contact met de uitwonende vader meer hebben niet significant anders 'scoren' op verschillende indicatoren van welzijn dan kinderen die regelmatig of veel contact met de uitwonende vader hebben.

Figuur 3 Kenmerken van kinderen voor verschillende contactfrequenties met de uitwonende vader

Bron: Spruijt en Kormos (2014)

Het onderzoek van Spruijt en Kormos (2014) laat verder zien dat kinderen gemiddeld iets minder problemen hebben als de band met de uitwonende vader sterker is. Een samenhang tussen de sterkte van de band en de frequentie van het contact is volgens Spruijt en Kormos (2014) echter vrij klein.¹⁸ Volgens hen betekent dit dat vaders met veel contact niet vanzelfsprekend een sterke band met hun kinderen hebben, en omgekeerd.

Onder kinderen die het contact met de uitwonende vader compleet verliezen, is het gevoel van verlies na de scheiding groter dan onder kinderen die het contact behouden (Fabricius & Luecken, 2007; Laumann-Billings & Emery, 2000). Daarnaast zou contactverlies nog gevolgen kunnen hebben voor de financiële positie van de kinderen, maar in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van een samenhang tussen het nakomen van afspraken over kinderalimentatie en contactfrequentie is onduide-

¹⁸ Onduidelijk is hoe klein. Statistische gegevens omtrent deze samenhang staan in het handboek niet opgenomen.

lijk. Onderzoek hieromtrent resulteert in wisselende conclusies (bijvoorbeeld Juby et al., 2007; Arditti & Keith, 1993).

Preventie van contactverlies

De promotieonderzoeken en aanvullende literatuur zijn doorgenomen op eventuele suggesties ter voorkoming van contactverlies. Geen van de bronnen wijst expliciet op mogelijkheden, maar uit de hiervoor beschreven oorzaken van het contactverlies valt wel af te leiden dat een grotere betrokkenheid van vaders bij de opvoeding (en een verschuiving in opvattingen hieromtrent) een bijdrage zou kunnen leveren aan het verminderen van contactverlies. Ook het voorkomen van een vechtscheiding zou hier een bijdrage aan kunnen leveren. In promotieonderzoek van Bakker (2015) wordt daarnaast nog een suggestie gedaan om het contact tussen ouder en kind te bevorderen. Het onderzoek wijst erop dat het voor ouders lastig kan zijn om dicht bij elkaar te blijven wonen. In veel gemeentes, vooral de grotere gemeentes, is een scheiding op zichzelf niet meer voldoende reden voor het verkrijgen van een voorkeurspositie binnen de sociale sector van de wooncorporaties. Voor het bevorderen van het voorgezet ouderschap na scheiding kan beleid omtrent huisvesting volgens Bakker (2015) een interessant instrument zijn. De populariteit van het zogeheten 'parentshouse', een initiatief uit 2013 van woningstichting de Key in Amsterdam, laat zien dat dit in een behoefte voorziet. Het ultieme doel van dit project is 'dat gescheiden ouders woonruimte vinden in de buurt van hun kinderen.' (www.parentshouse.nl).

2.4 Afwenden van vechtscheidingen

Geen van de promotieonderzoeken heeft zich rechtstreeks gericht op de vraag hoe vechtscheidingen voorkomen kunnen worden. De meeste onderzoeken beperken zich tot één instrument hiertoe: het ouderschapsplan. In voorkomende gevallen wordt een aantal alternatieve besproken die een conflictverminderend effect zouden kunnen hebben. Deze alternatieven zijn in de promotieonderzoeken empirisch echter niet onderzocht. Hieronder komen achtereenvolgens de bevindingen met betrekking tot het ouderschapsplan, verplichte scheidingsmediation en verplichte scheidingseducatie aan de orde.

Het ouderschapsplan

Uit veel eerder onderzoek is bekend dat voortdurende conflicten na de scheiding een negatieve uitwerking kunnen hebben op het welzijn van de kinderen (Amato, 2010). Het ouderschapsplan zet vooral in op het verminderen van deze conflicten. De meeste evaluaties van het ouderschapsplan richten zich dan ook met name op het conflictniveau tussen de ouders. Voor beantwoording van de vraag in hoeverre het ouderschapsplan zijn doel bereikt, zou idealiter de invloed op het welzijn van het kind worden onderzocht. Hier is het immers om te doen. Daarnaast kan worden gekeken naar meer indirecte maatstaven voor doelbereiking, te weten de conflicten tussen de ouders en de onderling gemaakte afspraken.

Welbevinden van kinderen

Het *Handboek scheiden en de kinderen* (Spruijt & Kormos, 2014) geeft de herziene analyse van het onderzoek van Van der Valk en Spruijt (2013) dat was uitgevoerd in opdracht van Ter Voert en Geurts (2013). Deze herziene analyse geeft, gezien het onderzoeksontwerp, het meest valide zicht op de verschillen tussen het welbevinden van kinderen voor- en na de invoering van het ouderschapsplan. Hierbij is de eerste meting van het onderzoek *Scholieren en Gezinnen* vergeleken (2006) met de meest recente meting (2013), waarbij alle kinderen zijn geselecteerd voor wie de scheiding maximaal vijf jaar geleden was.

De twee groepen kinderen blijken niet te verschillen in welbevinden, schoolcijfers en angstgevoelens. Agressief gedrag lijkt wat te zijn afgenomen en depressieve gevoelens juist toe,¹⁹ maar het verschil is volgens de wetenschappelijke conventies statistisch niet significant.²⁰ Spruijt en Kormos (2014) concluderen dat de wetgeving uit 2009 'niet heeft geleid tot verbetering van de omstandigheden van zowel kinderen, moeders als vaders' (p. 134).²¹ Dit is overeenkomstig de conclusie uit de eerste verkenning van de effectiviteit van het ouderschapsplan van Ter Voert en Geurts (2013). Deze studie gaf ook aanwijzingen dat er na de invoering van het ouderschapsplan geen verbetering (maar ook geen verslechtering) optrad.

Conflicten tussen ouders

Vier onderzoeken naar het ouderschapsplan hebben gekeken naar de conflicten tussen de ouders. Hierbij zijn meerdere invalshoeken gebruikt: het door kinderen ervaren conflictniveau (Spruijt & Kormos, 2014), de juridische conflicten (Ter Voert & Geurts, 2013; Tomassen-Van der Lans, 2015), het oordeel van deskundigen over de conflicten (Smits 2015; Ter Voert & Geurts, 2013; Tomassen-Van der Lans, 2015) en het door ouders gerapporteerde conflictniveau na de invoering van het ouderschapsplan (De Bruijn, Poortman & Van der Lippe, 2016).

Spruijt en Kormos (2014) laten in hun handboek zien dat de gemiddelde score op conflictniveau tussen de ouders voor kinderen die in 2013 geënquêteerd zijn, hoger is dan voor kinderen die in 2006 hebben deelgenomen aan de enquête. Het verschil is echter statistisch niet significant.²² Opmerkelijk is wel dat het conflictniveau tussen de ouders bij de groep kinderen uit 2006 na de scheiding omlaag gaat (van 2,8 voor de scheiding naar 2,4 na de scheiding) en in 2013 juist omhoog (van 2,6 naar 2,7). Helaas zijn deze verschillen statistisch niet getoetst, maar het zou kunnen wijzen op een toenemend aantal scheidingen waarin de conflicten na de scheiding toenemen in plaats van afnemen. Mocht dit daadwerkelijk het geval zijn, dan is het

¹⁹ Mogelijk komt dit door het verschil in samplesamenstelling: aan de voormeting deden meer jongens mee (52%) dan aan de nameting (48%). Problemen uiten zich bij jongens meer in agressie en bij meisjes meer in depressie. In de analyse is hier helaas geen rekening mee gehouden.

²⁰ Wordt het criterium versoepeld dan is het wel statistisch significant (p-waarde <0,10). Maar dit gaat tegen de wetenschappelijke conventies in.

²¹ In het laatste deel van dit boek wordt deze conclusie opgerekt naar een negatieve waardering voor de wetgeving: "Nadere analyse van de gegevens uit het onderzoek *Scholieren en Gezinnen* laat zien dat de situatie voor de meeste scheidingskinderen tegen de bedoeling in *niet* is verbeterd. Kinderen hebben *meer* last van depressieve gevoelens en van loyaliteitsconflicten. Bovendien is hun gevoel van welbevinden [...] lager geworden". Het is onduidelijk waarop deze conclusie wordt gebaseerd. De herziene analyse ondersteunt deze conclusie niet. Deze analyse laat de loyaliteitsconflicten buiten beschouwing, geeft geen verschil in het welbevinden van kinderen, en laat zien dat het verschil in depressieve gevoelens en agressie volgens wetenschappelijke normen statistisch niet significant is.

²² Wordt het criterium – tegen wetenschappelijke conventies in – versoepeld dan is het wel statistisch significant (p-waarde <0,10).

overigens de vraag of dit te wijten is aan de wetgeving uit 2009. Hiervoor is meer onderzoek nodig, want alternatieve verklaringen, zoals conflicten vanwege een onverkooptbare woning ten gevolge van de economische crisis, zijn op basis van gegevens van Spruijt en Kormos (2014) niet uit te sluiten.

Juridische conflicten

Juridische conflicten zijn onderzocht door te kijken naar de trends in het aantal kindgerelateerde gerechtelijke procedures (Ter Voert & Geurts, 2013), het aantal kindgerelateerde procedures die binnen twee jaar volgen op een echtscheidingsprocedure (Tomassen-Van der Lans, 2015), het aantal kindgerelateerde procedures onder gebruikers van gesubsidieerde rechtsbijstand (zowel gehuwden als ex-samenwoners) en de trend in het aantal gezag- en omgangsonderzoeken bij de Raad voor de Kinderbescherming (Ter Voert & Geurts, 2013).

De trend in kindgerelateerde procedures is dalende of heeft de stijgende trend doorbroken. Vanuit deze trend is echter onduidelijk of deze veranderingen teweeg zijn gebracht door het ouderschapsplan. Het percentage vervolgpcedures op scheidingen voor- en na de invoering van de regeling geeft hier wel zicht op. Het percentage kindgerelateerde procedures dat volgt na een scheidingsprocedure blijkt ongewijzigd: zowel voor als na de invoering van het ouderschapsplan is dit 9%.

Een afname van juridische conflicten is niet vastgesteld bij ouders die een advocaat of mediator hebben ingeschakeld en gebruik hebben gemaakt van gesubsidieerde rechtsbijstand. Er is er geen verschil in de groep gehuwden die voor en na invoering van het ouderschapsplan is gescheiden in de mate waarin ze in een periode van drie jaar vervolgtoevoegingen hebben aangevraagd voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen. Bij gescheiden samenwoners is het gemiddeld aantal toevoegingen voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen wel lager geworden na de invoering van het ouderschapsplan.

De procedures over gezag laten een eigen dynamiek zien. Het aantal gerechtelijke procedures over gezag is in 2012 sterk gestegen. Deze trend is ook gezien bij de toevoegingsgebruikers. Tussen 2011 en 2012 is ook het aantal gezag- en omgangsonderzoeken bij de Raad voor de Kinderbescherming toegenomen. Een mogelijke verklaring voor de stijging van gezagsprocedures in die periode zijn toenemende geschillen tussen ex-partners over verhuizingen (hoe ver mogen ouders bij elkaar vandaan gaan wonen?). Het is denkbaar dat nieuwe jurisprudentie binnen het personen- en familierecht omtrent verhuisplannen van ex-gehuwden met een zorg-/omgangsregeling deze toename heeft veroorzaakt.²³ Het onderzoek kon hierover echter geen uitsluitsel geven.

Bij het voorgaande moet worden opgemerkt dat het gebruik van juridische procedures als indicator voor conflict tussen ouders een forse beperking kent. Achter een procedure gaat lang niet altijd een conflict schuil (Kelly, 2004). Verhelderend hierbij is de typologie van Blankenburg en Rogowski (1983). Zij onderscheiden vier functies van civiele procedures, gebaseerd op de redenen van procespartijen voor het gebruik ervan. Bij twee functies is er een onderliggend conflict: bij de rechtsdoorzettingsfunctie (bijvoorbeeld voor de effectivering van de gemaakte afspraken) en de beslissfunctie (bijvoorbeeld voor het nemen van een beslissing vanwege onenigheid over de afspraken). Bij de twee andere functies is dat niet het geval: de quasi-notariële functie (als ouders nieuwe afspraken hebben gemaakt, bijvoorbeeld over de

²³ Rechtbank Dordrecht, 22-08-2012, 98248/FA RK 12-7878, 98625/FA RK 12-8066, 98698/FA RK 12-8103, LJN BX7272: Gezamenlijk ouderlijk gezag, Verhuizing met kinderen, Zorgregeling, Omgang grootouders. Jurisprudentie Personen en Familierecht, p. 39.

kinderalimentatie, en deze gewijzigde afspraak ook formeel vast willen laten leggen) en de bemiddelingsfunctie (als ouders het wenselijk vinden om binnen de kaders van een gerechtelijke procedure gezamenlijk tot afspraken te komen). Deze indeling maakt duidelijk dat het gebruik van juridische procedures zich niet zonder meer één op één laat vertalen in ernstige conflicten tussen ouders. Het huidige onderzoek sluit zich dan ook aan bij de opmerking van Tomassen-Van der Lans (2015) dat geen: 'direct causaal verband tussen de regeling van het verplichte ouderschapsplan en het aantal (juridische) conflicten tussen de ouders [...] [kan] worden gelegd' (p. 279) en dat 'meer onderzoek noodzakelijk [is]' (p. 279) om hier uitsluitsel over te kunnen geven.

Oordeel van deskundigen

Een meerderheid van de door Smits (2015) en de door Ter Voert en Geurts (2013) geïnterviewde professionals in de uitvoeringspraktijk denkt dat het plan voor een specifieke groep van ouders kan bijdragen aan het voorkomen van toekomstige conflicten. Dit betreft ouders in moeizame scheidingen, waarbij het ouderschapsplan net het ene zetje in de rug betekent om wel tot afspraken te komen. Voor ouders die redelijk harmonieus uit elkaar gaan en ouders in een scheiding met hoog conflictniveau (de zogeheten 'vechtscheiding') maakt het ouderschapsplan volgens de deskundigen weinig verschil. De groep harmonieuze ouders maakt ook zonder verplichting wel afspraken en de conflictueuze groep is niet geholpen met een verplichting tot het maken van afspraken omdat ze veelal niet in staat zijn om effectief met elkaar te communiceren.

De ervaring van de deskundigen worden empirisch ondersteund door onderzoek onder ex-samenwonende ouders van De Bruijn, Poortman en Van der Lippe (2016). Dit onderzoek wijst erop dat het ouders die zeer regelmatig een conflict hebben, minder vaak dan andere ouders lukt om tot mondelinge of schriftelijke afspraken te komen. Dit neemt overigens niet weg dat 80% van de ouders met ernstige conflicten wel afspraken heeft gemaakt (tegenover 90% van ouders zonder of met weinig conflict).²⁴

Scheidingsmediation en -educatie

Middels een quickscan exploreert Tomassen-Van der Lans (2015) de alternatieven van verplichte educatie en verplichte mediation. Hoewel er vele kleinere en minder ingrijpende initiatieven zijn gevonden, waren dit er te veel om in het onderzoek mee te nemen. Ze richt zich daarom op buitenlandse initiatieven met eenzelfde verplicht en preventief karakter als het Nederlandse ouderschapsplan. Ze betoogt dat verplichte educatie en verplichte mediation knelpunten in de uitvoering van het ouderschapsplan zouden kunnen wegnemen. Het ontvankelijkheidsvereiste bij het verplichte ouderschapsplan kan bij deze alternatieven worden losgelaten. Als het door mediation of educatie niet lukt om een ouderschapsplan op te stellen, hoeft de rechter niet meer te toetsen of het plan redelijkerwijs niet kan worden opgesteld. De toegankelijkheid van deze cursussen/mediation, en daarmee tot de rechter, zal

²⁴ Daarnaast is het van belang op te merken dat uit dit onderzoek ook blijkt dat het merendeel van de samenwoners afspraken heeft gemaakt. Meestal was dit in onderling overleg met de partner (79%). In een enkel geval zijn afspraken gemaakt met tussenkomst van de rechter (4%). De overige ouders hebben geen afspraken gemaakt (13%), weten dit niet meer (2%) of zijn inhoudelijk niet goed op de hoogte van deze afspraken (2%). Van alle ouders die wel afspraken hebben gemaakt, legt 64% dit vast in een ouderschapsplan, maakt 31% alleen mondelinge afspraken en legt 5% de afspraken vast in een andersoortig schriftelijk document. Op het niveau van alle ouders betekent dit dat 51% van de ex-samenwoners een ouderschapsplan heeft opgesteld. Indien een rechtshulpverlener wordt ingeschakeld is de kans groter dat een ouderschapsplan wordt opgesteld.

echter wel gewaarborgd moeten worden. Het moet laagdrempelig beschikbaar zijn (lage bijdrage of kwijtschelding bijdrage) en de toegang tot de scheidingsprocedure zou niet afhankelijk moeten zijn van deelname aan de cursus/mediation van de wederpartij.

In deze verkenning wordt genoemd dat een cursus/mediation zou kunnen resulteren in minder maar wel betere afspraken dan het ouderschapsplan: 'Een verplichte cursus en/of mediationssessie zal de ouders mogelijk meer ondersteuning geven om goede afspraken te maken en zal daardoor mogelijk tot gevolg hebben dat de ouders daadwerkelijk gedwongen worden om serieus na te denken over de afspraken die ze maken. Dit zou mogelijk minder vaak dan bij het verplichte ouderschapsplan leiden tot afspraken maar deze afspraken zouden kwalitatief beter en mogelijk duurzamer zijn dan de afspraken die worden gemaakt door ouders 'omdat het moet'. Alleen als de ouders overtuigd worden van het belang van de afspraken lijkt het doel van conflictpreventie te kunnen worden bereikt' (Tomassen-Van der Lans, 2015; p. 258).

Ook wijst ze op veelbelovende resultaten met mediation en educatie in de VS. Onderzoeken uit de VS zouden erop wijzen dat de invoering zou kunnen leiden tot minder conflicten tussen de ouders, dat kinderen minder betrokken raken bij de conflicten van hun ouders, en een vermindering van vervolgpcedures. Opmerkelijk in dit overzicht is dat kennelijk geen van de onderzoeken die waren betrokken in de quickscan heeft onderzocht waar het bij het ouderschapsplan eigenlijk om te doen is: het welzijn van het kind. De resultaten wijzen in elk geval wel op een conflictverminderend effect.²⁵

Omdat vooral voortdurende conflicten van belang blijken te zijn in het welbevinden van kinderen, zou mediation ook volgens Westphal (2015) bij reeds gescheiden ouders met voortdurende conflicten, het conflict mogelijk kunnen verminderen en de relatie tussen de twee ex-en kunnen verbeteren. Bij gespannen verhoudingen in een co-ouderschapsituatie zouden juridische professionals daarom vaker mediation kunnen overwegen (Westphal, 2015). Aangetekend zij dat bijna al het onderzoek naar de effectiviteit van mediation en scheidingseducatie veel beperkingen kent en er daarom 'veel nieuw onderzoek' (Tomassen-Van der Lans, 2015; p. 258) nodig is om de bevindingen uit het buitenland te bevestigen en om te bezien in hoeverre de veelbelovende buitenlandse programma's transformeerbaar zijn naar de Nederlandse context (Tomassen-Van der Lans, 2015).²⁶

Het ouderschapsonderzoek

Hoewel het eigenlijk buiten het bestek van het onderhavige onderzoeksvragen valt, zal hier kort worden stilgestaan bij het onderzoek van Kluwer (2013). Dit is, voor zover bekend, het enige onderzoek naar interventies in de Nederlandse context in het kader van vechtscheidingen waarin een sterk onderzoeksontwerp wordt gebruikt. Het gaat echter niet zozeer om preventie, maar om de effectiviteit van een specifieke maatregel voor het laten doen afnemen van 'zeer ge-escaleerde conflicten' (p. 5), het zogeheten *ouderschaps*onderzoek. Deze maatregel houdt in dat

²⁵ Voor een uitvoerige literatuurstudie naar de effectiviteit van verplichte mediation en scheidingseducatie in het verbeteren van het welzijn van het kind, alsook het conflictvermindering en het nakomen van afspraken, wordt verwezen naar Geurts, Sportel, Beenackers en Arikan (2013).

²⁶ Amato (2010) schrijft hierover: 'Despite these beneficial outcomes, most research on mediation continues to be plagued by methodological limitations, including the use of small samples and the absence of appropriate comparison groups. Moreover, existing research has not provided evidence that mediation actually benefits children' (p. 660).

strijdende partijen van de rechter de gelegenheid krijgen om onder deskundige begeleiding (met inzet van mediation en coachingstechnieken) alsnog zelf tot een oplossing te komen. Tussen 2008 en 2011 heeft een pilot gelopen bij de hoven onder ruim 250 familiezaken.

Uit die pilot kwam naar voren dat de maatregel geen invloed heeft op het conflict-niveau en de relatiekwaliteit. Zowel ouders in de interventiegroep als in de controlegroep meldden bij de nameting in ongeveer gelijke mate minder conflicten en een verbeterde relatie. De relatie werd na afloop echter wel nog steeds als (zeer) slecht beoordeeld. Kluwer (2013) geeft aan dat het achteraf bezien de vraag is 'of het realistisch was om te verwachten dat ouders in een vechtscheiding door middel van enkele gesprekken met een deskundige, hoe deskundig hij/zij ook is, kunnen komen tot een grote verbetering in hun onderlinge relatie dan nu het geval was. [...] Het vergt naar verwachting een langdurige therapeutische aanpak om dergelijke destructieve patronen structureel te veranderen' (Kluwer, 2013, p. 97).

Positieve bevindingen waren er echter ook. Het ouderschapsonderzoek blijkt positieve effecten te sorteren op het bereiken van overeenstemming. Veel vaker dan bij de gebruikelijke procedure wisten ouders met hulp van een deskundige toch nog tot overeenstemming te komen. Ouders in de interventiegroep die overeenstemming hadden bereikt waren bovendien positiever over de relatie met hun ex-partner en met hun kind dan ouders die geen overeenstemming hadden bereikt. Daarnaast bleek het uit het traject voortkomende deskundigenonderzoek belangrijke informatie te verschaffen voor raadsheren in het nemen van een beslissing. Kluwer (2013) komt tot de aanbeveling om het ouderschapsonderzoek te stimuleren en verder te ontwikkelen. Tot slot wijst ze op de noodzaak om eerder in het scheidingsproces hulp te bieden ter preventie van escalatie in ernstige conflicten.

Overige preventiemogelijkheden

In het *Handboek Scheiden en de Kinderen* beschrijven Spruit en Kormos (2014) een veelvoud aan hulpprogramma's die zich richten op kinderen die na de scheiding problemen ondervinden. Sommige van deze programma's betrekken ook de ouders in het hulpverleningstraject. Slechts een paar beschreven programma's richten zich primair op het afwenden van een vechtscheiding. Hier worden wederom mediation, voorlichting en educatie genoemd. Daarnaast komen ook nog relatie- en opvoedondersteuning als veelbelovende opties aan de orde. Voor een beknopte samenvatting van al deze programma's wordt verwezen naar het handboek.

Tot slot noemt Smits (2015) nog het idee van een opvoedingsbelofte. Ouders zouden hierdoor mogelijk meer bewust kunnen worden van hun verantwoordelijkheden. Daarnaast legt een dergelijke belofte een claim op de overheid om ouders te ondersteunen in hun ouderlijke verantwoordelijkheden. Los van discussies over afdwingbaarheid en het normatieve kader, vindt Smits (2015) de gedachte dat ouders stilstaan bij de inhoud van hun verantwoordelijkheid waardevol, maar dan meer vanuit een rituele functie. Mogelijk zet dit de ouders aan om kinderen niet bij ruzies te betrekken.

3 Conclusie

In het kader van het uitvoeringsplan ter verbetering van de positie van kinderen in een 'vechtscheiding', beschrijft deze rapportage recente bevindingen van een aantal promotieonderzoeken en aanverwante relevante literatuur. Ten behoeve van het onderzoek zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd. Hieronder worden ze achtereenvolgens beantwoord.

Welke gevolgen hebben verschillende woonarrangementen na scheiding op het welzijn van kinderen en ouders volgens recente promotieonderzoeken?

De onderzoeken tonen aan dat kinderen in een co-ouderschapsgesin een hoger welbevinden hebben dan kinderen in een moeder- of vadergesin. Het maakt hierbij niet uit of het welbevinden door de kinderen zelf wordt gerapporteerd of dat de ouders een inschatting maken van het welbevinden van hun kinderen. Vanuit beide informatiebronnen komt naar voren dat kinderen in een co-ouderschapssituatie een hoger welbevinden hebben.

Bij deze bevinding is het verleidelijk om te veronderstellen dat co-ouderschap ook in meer welbevinden *resulteert*. Recent onderzoek wijst echter vooral op een selectie-effect. In gezinnen die kiezen voor co-ouderschap zijn er voorafgaand de scheiding minder conflicten en meer sociaal-economische hulpbronnen. Deze predispositie bleek echter niet volledig de verschillen tussen kinderen uit de drie woonarrangementen te verklaren. Hoewel het nog steeds onderwerp is van uitvoerig wetenschappelijk en juridisch debat, en definitieve conclusies niet kunnen worden getrokken, wijzen de bevindingen van recent promotieonderzoek erop dat co-ouderschap – los van de gezinsachtergronden – op zichzelf ook in positieve zin zou kunnen dragen aan het welbevinden van kinderen. Opgemerkt zij dat in de proefschriften expliciet wordt gewezen op de gevaren van het inzetten van co-ouderschap *als instrument* voor het verbeteren van het welzijn van het kind. De voordelen van co-ouderschap zouden kunnen verdwijnen of zelfs negatief kunnen worden als ouders geforceerd worden om een co-ouderschapsgesin te vormen (zie bijvoorbeeld Sodermans, Matthijs & Swicegood, 2013; McIntosh, 2009).

Aanvullend ondersteunend voor de mogelijke positieve uitwerking van het co-ouderschap voor het welbevinden van kinderen, is dat de veronderstellingen achter een negatieve uitwerking van het co-ouderschap op het welbevinden van kinderen (ook wel het instabiliteitsargument genoemd) empirisch niet konden worden bevestigd. In tegendeel, kinderen die vaker tussen huishoudens pendelen (wisselen van fysieke woonomgeving, huishouden, regels, etc.) hebben juist een hoger welbevinden. Mogelijk is de stabiliteit in het ouderschap van groter belang dan de stabiliteit in de verblijfplaats. Het is goed denkbaar dat de fysieke nabijheid van ouders in een co-ouderschapssituatie hierbij een rol speelt. Co-ouders wonen vaak vlakbij hun ex-partner, waardoor de dagelijks activiteiten en routines van de kinderen in een en dezelfde buurt plaatsvinden en de kinderen wonen in beide woningen ongeveer een even groot deel van de tijd. Ook zijn er aanwijzingen dat kinderen in een co-ouderschapssituatie, in tegenstelling tot kinderen in een moeder of vaderverblijf, zich bij *beide* ouders thuis voelen (de zogenoemde 'dubbele thuiservaring').

Voor ouders geldt dat de ervaren tijdsdruk onder ouders bij wie de kinderen hoofdzakelijk woonachtig zijn en bij ouders in een co-ouderschapssituatie, hoger is dan bij uitwonende ouders. De ervaren tijdsdruk wordt vooral beïnvloed door de tijdsbesteding aan het kind en niet door de planning en organisatie van het contact met het kind. Vaders in co-oudergezinnen ervaren meer tijdsdruk dan uitwonende

vaders. Moeders die zelf een gezin vormen ervaren meer tijdsdruk dan moeders in co-oudergezinnen of uitwonende moeders. Bovendien blijken deze moeders meer moeite te hebben om de zorg voor de kinderen te combineren met werk dan moeders in een co-ouderschapssituatie. In de ogen van de kinderen hebben uitwonende ouders een lager welbevinden dan inwonende ouders en co-ouders.

Wat zijn de oorzaken van contactverlies met één ouder na scheiding?

Een quickscan in de (inter)nationale literatuur wijst op een aantal oorzaken. Zo kunnen vaders het contact verliezen omdat ze, bij het verbreken van de relatie, ook hun vaderschapsrol achter zich laten. Deze vaders waren vaak binnen het huwelijk ook al marginaal betrokken bij de zorg en opvoeding van de kinderen. Een andere reden kan zijn dat het kind zelf geen contact met de uitwonende ouder meer wil. Hiervoor kan het kind goede redenen hebben (eerder geweld/ mishandeling), maar ook kan het zo zijn dat dat soort redenen er niet zijn en dat de inwonende ouder van het kind hier achter zit. Ook komt het voor dat de inwonende ouder het contact wil verbreken uit vrees dat het voortzetten van het contact negatieve gevolgen heeft voor de relatie met de nieuwe partner. Soms bevalt de nieuwe partner van de uitwonende ouder niet en wordt contact daarom verhinderd door de inwonende ouder. Sommige ouders willen het contact mogelijk tegengaan omdat ze ten onrechte bezorgd zijn over eventuele schadelijke effecten van het contact met de ex-partner. Tot slot zijn er ouders voor wie omstandigheden ertoe leiden dat het contact verloren gaat. Denk hierbij aan uitwonende ouders die na de scheiding ver weg zijn gaan wonen.

Wat zijn de gevolgen voor kinderen die na scheiding weinig of geen contact meer hebben met één ouder en (zo mogelijk) wat is de omvang van het contactverlies?

De meest recente cijfers geven aan dat ongeveer 12% van de kinderen, van 12 tot en met 16 jaar oud met gescheiden ouders, helemaal geen contact meer met zijn of haar vader heeft (percentage contactverlies met moeders is onbekend maar is vrijwel zeker erg laag). In 2006 was dit percentage nog 14%. Over het geheel genomen wijst het meeste wetenschappelijke onderzoek erop dat, indien er nog contact is met de uitwonende vader, de frequentie van dit contact van weinig betekenis is voor het welbevinden. Het gaat dan meer om de kwaliteit van de relatie. Voor kinderen die het contact wel compleet verloren hebben, suggereren de bevindingen van het onderzoek van Spruijt en Kormos (2014) dat dit contactverlies weinig substantiële gevolgen heeft voor het welbevinden van deze kinderen. Ze 'scoren' niet significant anders op diverse indicatoren voor welbevinden dan kinderen die nog wel contact hebben. Uit ander onderzoek komt naar voren dat ze wel meer verlies ervaren na de scheiding dan kinderen voor wie het contact behouden is.

Wat leveren recente promotieonderzoeken voor inzichten op over hoe 'vechtscheidingen' en uiteindelijk contactverlies tussen ouder en kind te voorkomen (preventie)?

Geen van de promotieonderzoeken heeft zich rechtstreeks gericht op de vraag hoe vechtscheidingen voorkomen kunnen worden. De onderzoeken beperken zich tot één instrument hiertoe: het ouderschapsplan. De beschikbare evaluaties van het ouderschapsplan zijn echter ontoereikend voor het trekken van definitieve conclusies over het doelbereik. Het uiteindelijke doel, te weten het verminderen of voorkomen van problemen bij kinderen na scheiding, is nauwelijks onderzocht. De manier waarop conflicten tussen de ouders in kaart zijn gebracht, kent een aantal tekortkomingen. Als deze beperkingen even terzijde worden gezet, dan zijn de resultaten niet bemoedigend maar ook niet teleurstellend. Grosso modo wijzen de

beperkte indicatoren op weinig of geen verandering in het gemiddelde conflictniveau tussen de ouders en het welbevinden van kinderen. De geïnterviewde deskundigen wijzen erop dat het ouderschapsplan mogelijk alleen effectief is bij moeizame scheidingen en minder bij harmonieuze of complexe scheidingen (de 'vechtscheidingen'). Mogelijk speelt dit een rol in het detecteren van effecten. Toekomstig onderzoek zou moeten uitwijzen voor wie, en onder welke omstandigheden, het ouderschapsplan nu wel en niet effectief is.

In voorkomende gevallen worden een aantal alternatieven besproken die een conflictverminderend effect zouden kunnen hebben. Deze alternatieven zijn in de promotieonderzoeken empirisch echter niet onderzocht. Wat betreft de genoemde alternatieven scheidingsmediation en scheidingseducatie wordt verwezen naar een uitvoerig literatuuronderzoek van Geurts, Sportel, Beenackers en Arikan (2015). Kort samengevat laat deze studie zien dat definitieve conclusies over de werking van mediation, gezien de beperkingen van de onderzoeken, niet kunnen worden getrokken. De bevindingen bieden in elk geval weinig steun aan het idee dat mediation het welzijn van kinderen kan verbeteren, maar wel aan het idee dat scheidingsmediation conflicten zou kunnen verminderen.²⁷ Educatie lijkt vooral effectief indien er wordt gekozen voor een langdurig, intensief traject.

Wat betreft het verliezen van het contact met de uitwonende ouder blijkt dat geen van de promotieonderzoeken of aanvullende literatuur suggesties voor preventie doet. Uit de inventarisatie van oorzaken van het contactverlies valt wel af te leiden dat een grotere betrokkenheid van vaders bij de opvoeding (en een verschuiving in opvattingen hieromtrent) een bijdrage zou kunnen leveren aan het verminderen van contactverlies, evenals het voorkomen van een vechtscheiding. In promotieonderzoek van Bakker (2015) wordt daarnaast nog gewezen op een mogelijkheid om het contact tussen ouder en kind te bevorderen. Het onderzoek toont aan dat het voor ouders praktisch moeilijk te realiseren kan zijn om dicht bij elkaar te blijven wonen. In veel gemeentes, vooral de grotere gemeentes, is een scheiding op zichzelf niet meer voldoende reden voor het verkrijgen van een voorkeurspositie binnen de sociale sector van de wooncorporaties. Voor het bevorderen van het voorgezet ouderschap na scheiding kan beleid omtrent huisvesting volgens Bakker (2015) een interessant instrument zijn. De populariteit van het zogeheten 'parentshouse', een initiatief uit 2013 van woningstichting de Key in Amsterdam, laat zien dat dit in een behoefte voorziet. Het ultieme doel van dit project is 'dat gescheiden ouders woonruimte vinden in de buurt van hun kinderen.' (www.parentshouse.nl).

²⁷ Voor deze bevinding zijn een aantal verklaringen te noemen. Dat het conflictverminderende effect niet doorwerkt in het gemeten welzijn van het kind kan bijvoorbeeld komen door beperkingen van het meetinstrument voor welzijn (bijvoorbeeld omdat het welzijn van de kinderen veelal wordt beoordeeld door de ouders). Ook kan het komen doordat de invloed van mediation op deze positieve factoren te klein is om door te werken in het welzijn van de kinderen. Uiteraard kan het ook nog eens zo zijn dat mediation misschien niet positief uitpakt voor de gemeten aspecten van welzijn, maar wel voor andere, ongemeten aspecten van welzijn. Verder wordt hier genoemd dat mediation weliswaar het aantal conflicten mogelijk zou kunnen verminderen, maar dit misschien niet tot uiting komt in het aandeel conflicten die in het bijzijn van de kinderen worden uitgevochten. Tot slot kan het ook nog eens zijn dat mediation wel het aandeel relatief gematigde conflicten vermindert, maar dat de heftige conflicten (of conflicten waarbij kinderen betrokken raken) onverminderd blijven doorgaan.

Literatuur

- Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650–666.
- Amato, P.R., Meyers, C.E., & Emery, R.E. (2009). Changes in nonresident father-child contact from 1976 to 2002. *Family Relations*, 58(1), 41-53.
- Amato, P.R., & Gilbreth, J. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557–573.
- Bakker, W. (2015). *Post-separation families: Residential arrangements and everyday life of separated parents and their children*. (Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.) S.l.: S.n.
- Beitel A.H., & Parke, R.D. (1998). Paternal involvement in infancy: The role of maternal and paternal attitudes. *Journal of Family Psychology*, 12, 269-288.
- Blankenburg, E., & Rogowski, R. (1983). Zur theorie von gerichtungsverfahren. *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 4(2), 133-144.
- Bruijn, S. De, Poortman, A.R., & Lippe, T. van der (2016). Formerly cohabiting parents and parenting plans: Who makes the effort? *Familie en Recht*. DOI: 10.5553/FenR/.000028.
- Claessens, A. (2007). Gatekeeper Moms and (Un)Involved Dads: What Happens After a Breakup? In P. England & K. Edin (red.), *Unmarried Couples With Children* (pp. 204-227). New York: Russell Sage Foundation.
- Dudley, J.R. (1991). Increasing our understanding of divorced fathers who have infrequent contact with their children. *Family Relations*, 279-285.
- Fabricius, W.V., & Luecken, L.J. (2007). Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195.
- Fagan, J., & Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of Family Issues*, 24(8), 1020-1043.
- Furstenberg, F.F., & Cherlin, A.J. (1991). *Divided families: What happens to children when parents part (Vol. 1)*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gardner, R. (1998). *The Parental Alienation Syndrome: A guide for mental health and legal professionals* (2e ed.). Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.
- Geurts, T., Sportel, I.D.A., Beenackers, E.T., & Arikan, F.N. (2015). *Voorkomen van vechtscheidingen*. Den Haag: WODC. Memorandum 2015-2.
- Graaf, P.M. de, Heijden, F. van der, Poortman, A.R., & Lippe, T. van der (2016). Children's postdivorce residence arrangements and parental experienced time pressure. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 468-481. DOI:10.1111/jomf.12283
- Hoffman, C.D., & Moon, M. (1999). Women's characteristics and gender role attitudes: Support for father involvement with children. *Journal of Genetic Psychology*, 160, 411-418.
- Ininger-Tallman, M., Pasley, K., & Beuhler, C. (1993). Developing a middle-range theory of father involvement postdivorce. *Journal of Family Issues*, 14, 550-571.
- Juby, H., Billette, J.M., Laplante, B., & Le Bourdais, C. (2007). Nonresident fathers and children: Parents' new unions and frequency of contact. *Journal of Family Issues*, 28, 1220-1245.
- Kalmijn, M., & de Graaf, P.M. (2000). Gescheiden vaders en hun kinderen: Een empirische analyse van voogdij en bezoekfrequentie. *Bevolking en Gezin*, 29(2), 59-84.

- Kelly, J.B. (2014). Origins and development of parenting coordination. In S. Lally & S.A. Higuchi (red.), *Parenting coordination in postseparation disputes: A comprehensive guide for practitioners* (pp. 13-34). Washington, DC: American Psychological Association.
- Kelly, J.B., & Johnston, J.R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*, 39(3), 249-266.
- King, V., & Heard, H.E. (1999). Nonresident father visitation, parental conflict, and mother's satisfaction: What's best for child well-being? *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 385-396.
- Kruk, E. (1992). Psychological and structural factors contributing to the disengagement of noncustodial fathers after divorce. *Family Court Review*, 30(1), 81-101.
- Laumann-Billings, L., & Emery, R.E. (2000). Distress among young adults from divorced families. *Journal of family psychology*, 14(4), 671-687.
- Lawless, R.M., Robbennolt, J.K., & Ulen, T. (2010). *Empirical methods in law*. S.l.: Aspen Publishers.
- Loeb, E. (2009). Het Ouderschapsplan. In K. Boele-Woelki (red.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht* (pp. 17-26). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- McBride, B.A., Brown, G.L., Bost, K.K., Shin, N., Vaughn, B., & Korth, B. (2005). Paternal identity, maternal gatekeeping, and father involvement. *Family Relations*, 54, 360-372.
- McIntosh, J.E. (2009). Legislation for shared parenting: Exploring some underlying assumptions. *Family Court Review*, 47(3), 389-400.
- Nikolina, N.V. (2015). *Divided parents, shared children: Legal aspects of (residential) co-parenting in England, the Netherlands and Belgium*. Cambridge: Intersentia. European family law series, nr. 39
- Poortman, A., Lippe, T. van der, & Boele-Woelki, K. (2014). *Codebook of the survey New Families in the Netherlands (NFN): First wave*. Utrecht: Utrecht University.
- Smits, V.M. (2015). *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*. (Disseratie, Universiteit van Tilburg). Apeldoorn: Maklu.
- Sondermans, K., Matthijs, K., & Swicewood, G. (2013). Characteristics of joint physical custody families in Flanders. *Demographic Research*, 28, 821-848.
- Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C., & Steenweg, A. (2002). *Het verdeelde kind: Literatuuronderzoek omgang na scheiding*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Tach, L., Mincy, R., & Edin, K. (2010). Parenting as a 'package deal': Relationships, fertility, and nonresident father involvement among unmarried parents. *Demography*, 47(1), 181-204.
- Tomassen-Van der Lans, M. (2015). *Het verplichte ouderschapsplan: Regeling en werking*. (Dissertatie, Vrije Universiteit Amsterdam. S.l.: S.n.
- Voert, M.J. ter, & Geurts, T. (2013). *Evaluatie ouderschapsplan: Een eerste verkenning*. Den Haag: WODC.Cahiers 2013-08.
- Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2013). *Het ouderschap en de effecten voor de kinderen*. Artikelbijlage bij Cahier 2013-8 [Den Haag: WODC].
- Westphal, S. (2015). *Are the kids alright: Essays on postdivorce residence arrangements and children's wellbeing*. (Dissertatie, Univeriteit Utrecht). Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep

De leden van de klankbordgroep

Mw. mr. C.A. Otten	Coördinerend beleidsmedewerker, directie sanctietoepassing en jeugd, portefeuille jeugd, ministerie van Veiligheid en Justitie
Mw. dr. A. Poortman	Universitair hoofddocent familiesociologie en sociale demografie, Vakgroep Sociologie/ICS, Universiteit Utrecht. Programmaleider onderzoeksprogramma Nieuwe Families Nederland.
Mw. prof. mr. W.M. Schrama	Hoogleraar familierecht en rechtsvergelijking, Departement Rechtsgeleerdheid/UCERF, Universiteit Utrecht

Bijlage 2 Nieuwe Families in Nederland

Drie van de zeven al dan niet afgeronde promotieonderzoeken maken gebruik van gegevens die door de Universiteit Utrecht zijn verzameld in het kader van een grootschalig empirisch onderzoek onder Nederlandse gezinnen: Nieuwe Families in Nederland (Poortman, Van der Lippe & Boele-Woelki, 2014). De enquête voor dit onderzoek is 2012 en 2013 gehouden, waarin onder andere is gevraagd naar het welbevinden van kinderen na scheiding, de relatie tussen de ouders voor en na de scheiding, woonarrangementen van kinderen na scheiding, en hoe ouders omgaan met hun afspraken omtrent zorg en omgang na scheiding. De deelnemers zijn geselecteerd aan de hand van een willekeurige steekproef uit het Sociaal Statistisch Bestand van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De steekproef omvat ouders van minderjarige kinderen, al dan niet gehuwd, die in 2010 zijn gescheiden. Beide ex-partners zijn persoonlijk aangeschreven met de vraag deel te nemen aan een enquête die zowel online als schriftelijk kon worden ingevuld. Indien er meerdere minderjarige kinderen waren, richten de kindgerelateerde vragen zich op het kind met de leeftijd die het dichtstbij 10 jaar lag. In totaal hebben 4.481 ouders deelgenomen aan het onderzoek. Dit betreft 3.356 ex-gehuwde vaders of moeders (of geregistreerd partnerschap) en 1.125 niet-gehuwde vaders of moeders die uit elkaar zijn gegaan. Op individueel niveau is dit een respons van 39% en op huishoudniveau 58%.

Bijlage 3 Beknopte beschrijving van de onderzoeken

In deze bijlage wordt een korte beschrijving gegeven van de gebruikte literatuur voor het onderhavige onderzoek. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden naar de achtergrond van het onderzoek. Het ene onderzoek neemt vooral een juridisch en de andere een sociologisch perspectief. Dit betekent dat het doel, het studieobject, de vraagstelling, de oriëntatie en het geleverde product van elkaar verschilt.

Voor de meeste juristen is het leveren van betrouwbare kennis over geldende regels of ontbrekende normen het primaire doel van onderzoek. Het studieobject omvat dan ook voornamelijk regels en (rechts)normen. Het onderzoek richt zich primair op de beantwoording van rechtsvragen. Hiertoe worden de geldende regels geïnterpreteerd en toegepast (rechtsvinding) of wordt onderzocht hoe bepaalde zaken in rechtsregels gereguleerd kunnen worden (rechtsvorming). Uiteindelijk beoogt de jurist te komen tot praktische resultaten en, in het eindproduct (in dit geval het proefschrift), tot normatieve uitspraken.

De meeste sociologen stellen in hun onderzoek als doel om gedragspatronen te beschrijven en te begrijpen. Een sociologisch onderzoek richt zich op sociale structuren, stelt vragen over gedragspatronen en maakt in de regel gebruik van empirische methoden en technieken om de gedragingen te onderzoeken. Uiteindelijk beoogt de socioloog een wetenschappelijk product af te leveren waarin het leveren van objectieve empirische kennis centraal staat.

Lawless, Robennolt en Ulen (2010) beschrijven het verschil tussen juridisch en empirisch onderzoek als volgt: 'Juridische onderzoek stelt argumentatie en het beroep op autoriteit centraal, beoogt regelmatig in een bepaalde visie te voorzien, is vaak gericht op de bijzonderheden van een individueel geval en is gericht op het bereiken van een definitieve conclusie. Empirisch onderzoek, daarentegen, stelt de waarneming centraal, vecht aannames aan, is gericht op het toetsen van hypothesen, richt zich meestal op het beschrijven van patronen op geaggregeerd niveau, en is een voortdurende onderneming waarbij wordt voorgebouwd op eerder onderzoek.' (p. x).

Het onderscheid tussen de juridische en empirische analyse maakt dat de bevindingen moeten worden begrepen in relatie tot het doel en onderzoeksmethode die behoort bij deze analyses. Bij de beschrijving van elk onderzoek wordt dit daarom eerst in het kort beschreven.

1 Families na scheiding (Bakker, 2015)

Dit proefschrift is op 10 december 2015 met succes verdedigd aan de Universiteit van Amsterdam. Het promotietraject is doorlopen aan de faculteit der Maatschappij en Gedragwetenschappen. Het doel van het onderzoek is tweeledig. Ten eerste beoogt het proefschrift de keuze van ouders voor een specifiek woonarrangement na scheiding beter te begrijpen door te kijken naar de levensloopkenmerken van ouders. Het tweede doel is inzicht te verkrijgen in de organisatie en het vormgeven van het dagelijkse gezinsleven in verschillende woonarrangementen. De centrale vraagstelling van het onderzoek luidt: 'Hoe kan de keuze voor een bepaald woonarrangement na scheiding worden verklaard, hoe organiseren gescheiden ouders in

verschillende woonarrangementen het dagelijks (gezins)leven en hoe geven zij dit vorm?’

Voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag zijn diepte-interviews gebouwd met 35 gescheiden ouders van minderjarige kinderen. Deze respondenten zijn geselecteerd uit deelnemers van een grootschalig onderzoek onder Nederlandse gezinnen: The Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). In het eerste hoofdstuk is dit grootschalige onderzoek in bredere context gebruikt evenals gegevens uit een ander grootschalig onderzoek (*Scheidingen in Nederland 1998*).

Het onderzoek omvat vier empirische deelstudies. Het eerste deelonderzoek betreft de vraag welke ouders kiezen voor het moderne (co-oudergezin) en welke voor het traditionele woonarrangement (moedergezin). In de tweede deelstudie wordt gekeken naar de balans tussen werk, zorg en vrijetijdsbesteding in co-ouderschapsgezinnen en traditionele woonarrangementen. De derde deelstudie betreft routines en rituelen in families na scheiding. Het vierde onderzoek gaat over de perceptie van ouder over waar zij denken dat kinderen zich thuis voelen. Deze deelstudies zijn alle relevant voor het beantwoorden van de vragen in het onderhavige onderzoek.

2 Verdeelde ouders, gedeelde kinderen (Nikolina, 2015)

Dit promotieonderzoek is op 23 oktober 2015 succesvol verdedigd aan de Universiteit Utrecht. Het maakt onderdeel uit van het langlopende onderzoeksprogramma: ‘Divided parents, shared children: A combined legal and sociological perspective on children’s residence arrangements after divorce and their consequences for children’s wellbeing.’ In dit promotieonderzoek staat het juridische perspectief centraal. Het doel van het onderzoek is te achterhalen of co-ouderschap na scheiding in het beste belang van het kind is en of co-ouderschap navenant juridisch moet worden gestimuleerd dan wel ontmoedigd.

De volgende onderzoeksvragen zijn geformuleerd: Hoe is (verblijfs)co-ouderschap juridisch geregeld in Engeland en Wales (vanaf hier Engeland), Nederland en België en wat kunnen deze landen van elkaar leren in dat opzicht? Hoe wijdverspreid is verblijfsco-ouderschap in deze drie landen? Dient verblijfsco-ouderschap juridisch gestimuleerd of ontmoedigd te worden? Engeland en België zijn elkaars uitersten wat betreft wet- en regelgeving omtrent het co-ouderschap. In Engeland ontbreekt regelgeving omtrent co-ouderschap en wordt de nadruk gelegd op autonomie en gelijkheid van partijen. België probeert co-ouderschap te stimuleren. Nederland ligt hier tussen in.

Het grootste gedeelte van het onderzoek betreft een rechtsvergelijkende analyse en kent daarmee weinig relevantie voor het onderhavige onderzoek. Het empirische gedeelte leunt vooral op reeds beschikbaar empirisch materiaal. Voor de Nederlandse situatie is echter wel nieuw materiaal verzameld via dossieronderzoek van in totaal 200 ouderschapsplannen. Aan de hand van een literatuuronderzoek is nagegaan in hoeverre co-ouderschap van invloed is op het welzijn van kinderen. Voor het onderhavige onderzoek zijn vooral de bevindingen van het dossieronderzoek en de conclusies wat betreft de invloed van co-ouderschap op het welzijn van kinderen relevant.

3 De invloed van woonarrangementen op ouders (Van der Heijden, lopend promotieonderzoek)

Dit promotieonderzoek, naar de invloed van woonarrangementen op het welzijn van ouders, wordt verricht bij het ICS aan de Universiteit Utrecht. Het onderzoek betreft

een sociologisch analyse en maakt onderdeel uit van een langlopend onderzoeksprogramma van de Universiteit Utrecht: 'Divided parents, shared children: A combined legal and sociological perspective on children's residence arrangements after divorce and their consequences for children's wellbeing.' Het project is nog lopende. Het doel van het project is te achterhalen hoe woonarrangementen van kinderen na een scheiding van invloed is op de ouders. De eerste resultaten zijn reeds gepubliceerd (Van der Heijden, Poortman, & Van der Lippe, 2016). In deze publicatie wordt aan de hand van gegevens uit het *Nieuwe Families in Nederland*-onderzoek (zie bijlage 3) gekeken naar de door ouders ervaren tijdsdruk. Daarmee is deze publicatie relevant voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag over de gevolgen van verschillende arrangementen voor het welzijn van ouders.

4 Hoe gaat het met de kinderen? (Westphal, 2015)

Dit proefschrift komt voort uit promotieonderzoek bij het 'Interuniversity Centre for Social Theory and Methodology (ICS)' aan de Universiteit van Utrecht. Op 13 mei 2015 is het met succes verdedigd. Het onderzoek maakte onderdeel uit van een langlopend onderzoeksprogramma van de Universiteit Utrecht: 'Divided parents, shared children: A combined legal and sociological perspective on children's residence arrangements after divorce and their consequences for children's wellbeing.' In dit proefschrift staat het sociologische perspectief centraal. Het doel van het onderzoek is om zicht te bieden op de veranderende aard van het ouderschap na scheiding en het onderzoeken van de consequenties van verschillende woonarrangementen voor het welbevinden van kinderen, in het bijzonder als het verblijf tussen vader en moeder in ongeveer gelijke mate is verdeeld. Het onderzoek kent een viertal hoofdonderwerpen, waarvan er drie relevant zijn voor het huidige onderzoek: het contact met de uitwonende vader, het welbevinden van het kind na scheiding en de kwaliteit van de band tussen ouder en kind na scheiding. In het onderzoek wordt primair gebruikgemaakt van gegevens uit een grootschalig empirisch onderzoek met betrekking tot juridische arrangementen van gescheiden ouders (al dan niet ex-gehuwden): *Nieuwe Families in Nederland* (zie bijlage 3). Voor het onderzoek naar het contact van kinderen met uitwonende vaders is gebruikgemaakt van 'Divorce in the Netherlands Survey (SIN98). Deze steekproef omvatte 2346 respondenten waarvan 76% tussen 1949 en 1998 scheidde. Na een aantal selecties (zo moesten ze minderjarige kinderen hebben) bleven er 808 respondenten over die geschikt waren voor analyse.

5 Het verplichte ouderschapsplan: Regeling en werking (Tomassen-Van der Lans, 2015)

Dit promotieonderzoek is op 18 mei 2015 succesvol verdedigd aan de Vrije Universiteit. Het onderzoek is verricht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Het juridische perspectief staat centraal maar er zijn ook empirische analyses verricht. Het doel van het promotieonderzoek is een evaluatie van het verplichte ouderschapsplan en het doen van voorstellen ter verbetering van deze regeling. De centrale vraagstelling luidt: 'Is de huidige regeling van het verplichte ouderschapsplan effectief en voldoet deze regeling aan de vereisten van proportionaliteit en zo niet, welke voorstellen kunnen worden gedaan voor een alternatieve effectieve regeling die voldoet aan de vereisten van proportionaliteit?' In het eerste deel van het onderzoek worden de doelstelling van het ouderschapsplan en de uitvoeringspraktijk onderzocht door middel van literatuuronderzoek. Het

tweede deel gaat in op doelbereiking en proportionaliteit van het ouderschapsplan en betreft de feitelijke evaluatie van de regeling. Hiertoe wordt gebruikgemaakt van dossieronderzoek, twee expertmeetings en literatuuronderzoek. In het derde gedeelte worden, aan de hand van een quickscan in de literatuur, mogelijke alternatieven voor de regeling beschreven.

Voor het onderhavige onderzoek wordt, in het kader van de beantwoording van vraag vier, de bevindingen met betrekking tot doelbereiking van het ouderschapsplan en de mogelijke alternatieven voor het ouderschapsplan beschreven. In het promotieonderzoek wordt het doelbereik nagegaan door te onderzoeken of er na de invoering van het ouderschapsplan vaker afspraken tussen de ouders tot stand komen en of het aandeel ouders met ernstige conflicten is afgenomen. Dit wordt gemeten aan de hand van dossieronderzoek: voor het tot standkomen van afspraken gaat het dus om afspraken die formeel worden vastgelegd. Het aantal procedures over kindgerelateerde zaken dat binnen twee jaar na de scheidingsprocedure volgt, wordt gebruikt als indicator voor conflicten tussen de ouders.

6 Het ouderschapsplan bij niet-gehuwde ouders (De Bruijn, lopend promotieonderzoek)

Het promotieonderzoek met als werktitel 'Parenting plans of Dutch divorced and seperated parents', wordt verricht bij het ICS aan de Universiteit Utrecht. Het betreft een nog lopend, sociologisch promotietraject. In 2016 zijn de eerste bevindingen gepubliceerd (De Bruijn, Poortman, & Van der Lippe, 2016). In dit artikel wordt gebruikgemaakt van gegevens uit de *Nieuwe Families Nederland*-survey (zie bijlage 3) en richt zich op het ouderschapsplan bij niet-gehuwde ouders die uit elkaar zijn gegaan. In totaal omvatte dit onderzoek 798 ex-samenwonende ouders waarop analyses konden worden verricht.

In het artikel worden onder andere de percentages ex-samenwoners berekend die wel en niet hebben voldaan aan de verplichting een ouderschapsplan op te stellen. Tevens wordt onderzocht welke kenmerken van het kind, de ouders, en de relatie van de ouders van invloed zijn op het opstellen van een ouderschapsplan door ex-samenwoners. Dit artikel biedt daarmee achtergrondinformatie in het kader van het beantwoorden van onderzoeksvraag vier over het afwenden van vechtscheidingen. Het geeft zicht op in hoeverre samenwoners, voor wie de verplichting ook wel eens een 'wassen neus' of 'dode letter' is genoemd, toch een ouderschapsplan opstellen en welke factoren hieraan bijdragen.

7 Participatie van het kind bij het ouderschapsplan (Smits, 2015)

Dit promotieonderzoek is 30 maart 2015 met succes verdedigd aan de Universiteit van Tilburg. Het promotietraject is doorlopen bij het Departement Privaatrecht/Familie- en jeugdrecht van deze universiteit. Het onderzoek gaat in op de mogelijke wijzen van participatie van kinderen in de scheiding van hun ouders. In het bijzonder wordt gekeken naar de werking van het ouderschapsplan. Vooralsnog is dit het enige instrument dat de inbreng van kinderen in de beslissingen van de ouders heeft geëxpliciteerd. Een concrete invulling aan de wijze waarop en de mate waarin het kind moet worden betrokken wordt in de wet echter niet gegeven. Het doel van het onderzoek is 'het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop een kind zal kunnen participeren in het scheidingsproces van zijn ouders [...] om tot aanbevelingen voor de professionals te komen met het oog op de verbetering van

de positie van het kind bij de uitoefening van zijn participatiemogelijkheden[.]’ (p. 21). De vraagstelling van het onderzoek luidt: ‘Hoe dient vanuit een grondrechtelijk perspectief het participatierecht van het kind in de wettelijke regeling van het ouderschapsplan te worden beoordeeld en hoe wordt er in de praktijk mee omgegaan? Bieden de bevindingen aanleiding tot versterking van het participatierecht en zo ja, hoe kan dit worden gerealiseerd?’

Het onderzoek bestaat uit een theoretisch en een empirisch deel. Het theoretische deel gaat in op de consequenties van een scheiding voor het welbevinden van het kind, de huidige internationale en nationale juridische kaders voor kindparticipatie en het ouderschapsplan als recente methode om de positie van het kind te verbeteren. Bovendien komen vier traditionele instrumenten uit Nederland voor kindparticipatie aan de orde: het hoorrecht, de positie van de wettelijk vertegenwoordigers, de bijzondere curator, en de Raad voor de Kinderbescherming. Tot slot wordt eerder onderzoek beschreven naar de ervaringen van kinderen zelf met betrekking tot hun participatie in de scheiding van hun ouders.

In het empirische deel wordt de uitvoeringspraktijk onderzocht, en dan met name hoe professionals omgaan met het vereiste van het betrekken van het kind bij het opstellen van het ouderschapsplan. Er zijn semigestructureerde interviews afgenomen bij elf advocaten, elf gedragsdeskundigen en twaalf rechters. Sommige advocaten en gedragsdeskundigen zijn tevens mediator. Vijf van de advocaten en alle gedragsdeskundigen hebben daarnaast deelgenomen aan een enquête. Voor het krijgen van zicht op de inhoud van ouderschapsplannen zijn 318 dossiers geanalyseerd. Tot slot zijn de resultaten van het empirische onderzoek onderwerp geweest van een expertmeeting.

Niet alleen de afwegingen van professionals om een kind wel of niet te betrekken komt in het empirische gedeelte aan de orde, maar ook in hoeverre het ouderschapsplan volgens professionals conflicten kan verminderen of voorkomen. Bovendien is onderzocht in hoeverre participatie van het kind door de rechter wordt getoetst en de mening van het kind een (herkenbare) plek krijgt in de beslissing van de rechter. De ervaringen, motieven en visies van professionals over de betrokkenheid van het kind bij het opstellen van het ouderschapsplan staat in dit promotieonderzoek centraal. Het promotieonderzoek biedt materiaal in het kader van het beantwoorden van onderzoeksvraag vier over het voorkomen van vechtscheidingen.

8 Handboek scheiden en de kinderen (Spruijt & Kormos, 2014)

In een aantal van de promotieonderzoeken wordt verwezen naar het werk van dr. E. Spruijt. Zijn meest recent geciteerde werk betreft een handboek (Spruijt & Kormos, 2014). Dit handboek richt zich op professionals die in hun werk worden geconfronteerd met problemen van scheidende of gescheiden ouders en hun kinderen. Het doel is om deze professionals, zowel praktiserend als in opleiding, op de hoogte te stellen van de huidige stand van zaken op het gebied van scheiden en de kinderen.

Het handboek bouwt voort op eerder werk (bijv. Spruijt, Kormos, Burggraaf & Steenweg, 2002; Spruijt & Kormos, 2010) en presenteert de resultaten van het onderzoek *Scholieren en Gezinnen*. Dit onderzoek is verricht in 2006, 2007, 2008, 2009, 2011 en 2013. Dit boek richt zich vooral op het beschrijven van de bevindingen van de meest recente dataverzamelingsronde. Hieraan hebben 2.414 scholieren in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar meegedaan. De hoofdvraag van dit onder-

zoek is: 'Wat is het effect van ouderlijke conflicten, inclusief scheiding, op de problemen en het welbevinden van kinderen en jongeren?' Omdat dit boek kan worden gezien als cumulatief ten opzichte van het eerder werk, worden de bevindingen uit het eerdere werk verder niet beschreven.

9 Evaluatie van het ouderschapsplan: een eerste verkenning (Ter Voert & Geurts, 2013)

In sommige promotieonderzoeken naar het ouderschapsplan wordt verwezen naar een eerste verkenning van zijn effectiviteit door het WODC (Ter Voert & Geurts, 2013). Deze rapportage gaf een eerste aanzet tot een evaluatie van het ouderschapsplan. Het omvat geen uitgebreid evaluatieonderzoek maar maakt zo veel mogelijk gebruik van bestaande data en literatuur. Voor een uitgebreidere evaluatie wordt in de rapportage verwezen naar resultaten van verschillende lopende universitaire projecten; in de onderhavige studie zijn deze opgenomen.

De gegevens voor dit onderzoek zijn via verschillende methoden verzameld: literatuuronderzoek, raadplegen van bestaande databronnen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), expertmeetings, telefonische interviews en secundaire data-analyses. Tevens is een onderzoeksvraag uitgezet bij het – eerder genoemde – onderzoek *Scholieren en Gezinnen*. De bevindingen van dit WODC-onderzoek zijn relevant in het kader van het beantwoorden van onderzoeksvraag vier over hoe vechtscheidingen voorkomen kunnen worden.

10 Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen (Van der Valk & Spruijt, 2013)

Gelijktijdig met de eerste evaluatie van het ouderschapsplan (Ter Voert & Geurts, 2013) werd het artikel met de bevindingen uit het onderzoek *Scholieren en Gezinnen*, dat in opdracht van het WODC was uitgevoerd, op de WODC-website gepubliceerd. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek dat sinds 2006 aan de Universiteit Utrecht lopende is en wordt uitgevoerd onder leiding van dr. E. Spruijt. In dit onderzoek zijn scholieren onder andere in 2013 bevraagd over de mate waarin hun ouders conflicten hadden voor de scheiding, de mate waarin hun ouders nu conflicten hebben (ten tijde van het invullen van de vragenlijst) en tevens is hen gevraagd naar het welbevinden van beide ouders. Ook zijn is het welbevinden bij kinderen gemeten aan de hand van verschillende gevalideerde meetinstrumenten. Op verzoek van de auteurs van het WODC-onderzoek (Ter Voert & Geurts, 2013; zie hierboven) zijn deze gegevens specifiek met het oog op een evaluatie van het ouderschapsplan geanalyseerd door de Universiteit van Utrecht (Van der Valk & Spruijt, 2013). Deze analyse kent echter een aantal forse beperkingen. In het recent geschreven handboek (Spruijt & Kormos, 2014, zie hierboven) worden de gegevens opnieuw geanalyseerd. Aangezien deze analyse een betere opzet kent en minder beperkingen heeft dan de voorgaande analyse, wordt in het onderhavige onderzoek alleen de bevindingen uit deze herziene analyse beschreven.